ग्रंथमाला नंबर ८ मो.

दंडक वृत्ति.

मूल अने अवचूरि

(भाषांतर सहित)

छपावी प्रसिद्ध करनार,
श्री जैन आत्मानंद सभा,
भावनगर

वीर संवत २४३८, विक्रम संवत १९६८.

आत्म संवत १२

श्री विद्या विजय प्रिन्टींग प्रेस—भावनगर.

સ્વર્ગવાસી શ્રાવિકારત્ન બાઇ પારવતીબાઈ

જન્મ	દેહોત્સર્ગ
વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૪ના	વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૪ ના
ભાદરવા શુદ ૪	કારતક શુદ ૧૦

સ્વર્ગવાસી

શ્રાવિકારત્ન બાઈ પારવતીબાઈનું

ટુંક

જીવન વૃતાંત

આ પવિત્ર પારવતીબાઇનો જન્મ વિક્રમ સવત ૧૯૦૪ ના ભાદ્રવા માસની શુકલ ચતુર્થીએ થયો હતો. 'આ સાધ્વી શ્રીનો જન્મ આપણા માગલ્ય પર્વ સવત્સરી પર્વના રોજ થવા થી તેમના માત પિતાને અત્યત હર્ષ થયો હતો જ્યારથી પાર વતી બાઇની નિર્દોષ બાલ્યાવસ્થાનો આરભ થયો ત્યારથીજ તેમના પવિત્ર આત્મામા ધર્મ શ્રદ્ધાનો ઉદ્ભવ સહજ થયો હતો, તેમનુ બાળ જીવન વિલક્ષણ હતુ તેમના વચનમા મધુરતા છવાઇ રહેલી હતી હૃદયપર ધાર્મીકતાની છાપ જાણે પૂર્વ જન્મના સસ્કારથી સપાદિત થઇ હોય તેમ દેખાતી હતી તેઓ સ્વભાવે ભોળા અને અતકરણ ઉજ્જ્વળ હતુ આવી આવી ઊત્તમ ભાવનાનો અનુભવ કરતા એ બાળશ્રાવિકા વય વૃદ્ધિ પામતા તેમનો વિવાહ સ ૧૯૧૮ની સાલમા માગરોળ વાળા શેઠ મોતીચદ દેવચદની સાથે થયો હતો, જેઓ હાલમા વિદ્યમાન છે શેઠ મોતીચદભાઇ પણ શુશિલ, માયાળુ અને ધર્મનિષ્ટ છે પોતાની બુદ્ધિબળથી વેપારમા અભ્યુદય પામી સારી લક્ષ્મી સપાદન કરી છે અને પોતાની મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા અનેક ધાર્મિક કાર્યોમા લક્ષ્મીનો સદ વ્યય કરી કરેલી છે

પવિત્ર પારવતી બાઇ શેઠ મોતીચદભાઇના ઘરમા પગ મુકતાજ સાથેજ લક્ષ્મીને લાવ્યા હતા, એટલે કે તેમના શેઠના

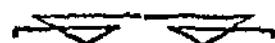
ઘરમા આવ્યા પછી શેઠને વેપારાદિ કાર્યોમા લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થયુ થતી આવી હતી

પારવતી બાઇ જેમ જેમ પ્રૌઢ વયમા આવવાની યોગ્યતા ધરાવવા લાગ્યા, તેમ તેમ તેમની મનોવૃત્તિમા વિવિધ જાતના ગુણો મ પાદન કરવાની ઇચ્છાઓ પ્રગટ થતી હતી તેમનો સ્વ ભાવ આન દી હતો અને સાથે ક્ષમા અને શાતીનો ગુણ હતો અને ખાસ કરીને મોટો ગુણ દયાનો હતો કે જેને લઇને ગરીબ જૈન અને બીજા લોકોને દર વરસે હજારો રૂપીયાની ખાનગી મખાવત કરતા હતા, તે સિવાય તેમણે પોતાની જીદગીમા તીર્થ યાત્રા સઘ સેવા અને સાધુ સાધ્વીની ભક્તિ નિમિત્તમા પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચ્યુ છે જેથી તેઓ એક ધર્મ મુર્તિ હતા તેમ કહેવામા અતિ શયોક્તિ બીલકુલ નથી ઉપર મુજબના ધાર્મિક જીવનના સાઠ વર્ષ પુર્ણ થયા, અને જેમ મનુષ્યની અવિચળ સ્થિતિ રહેતી નથી તે મુજબ વિક્રમ સવત ૧૯૬૮નો કારતક માસ આવ્યો જે વખતે પારવતીબાઇના આયુ કર્મની અવધિનો આ છેલ્લો માસ હતો પોતાની છેલ્લી અવસ્થાના દીવસોમા પોતાના પતિ તેમજ પુત્રો વિગેરેને તમામ પ્રકારની સૂચના કરી પરમાત્માનુ સ્મરણ કરતા ચાલતી સાલના કારતક શુદ ૧૦ ના રોજ પોતાના પતિ ચાર પુત્રો વગેરે ૧૦૦ માણસના કુટુબને પાછળ મૂકી આ ફાની દુનિઆનો ત્યાગ કરી આ ધર્મ પરાયણ આત્મા આ ક્ષણિક દેહ છોડી દઇ સુકૃતનુ ફળ ભોગવવા પર લોકમા ચાલ્યો ગયો

શ્રી માન ગૃહસ્થના ઘરમા ઉછરેલી શ્રાવિકાઓએ પોતાનુ જીવન કયે માર્ગે સાર્થક થશે એ જાણવુ હોય તો તેમણે આવી આવી ઊત્તમ શ્રાવિકાઓનુ અલ્પ જીવન ચરિત્ર વાચી જોવાની અને તેનુ અનુકરણ કરવાની, તેમજ દુનિયામા આવા જે દૃષ્ટાત રૂપે ઊત્તમ નમુનાઓ (શ્રાવિકાઓ) હોય તેમનુ અવલોકન કરી

તેમના ચારિત્ર પ્રમાણે ચાલવાની પ્રેરણા કરવા ભલામણ કરીએ છીએ

સ્વર્ગવાસી પારવતી બાઇની પાછળ તેમના પતિ શેઠ મોતીચંદ દેવચંદ તરફથી રૂા, ૧૫૦૦૦) ની મોટી રકમ ધર્મ કાર્યને માટે વાપરવામાટે અર્પણ કરેલ છે જેના સદઉપયોગથી એ સ્વર્ગવાસી ધર્માત્માને ઉદ્દેશીને ઉત્તમ પુણ્ય સંપાદન થશે

ઉપોદ્ઘાત

શ્રી જૈન દર્શન રૂપ કલ્પવૃક્ષને ચાર અનુયોગ રૂપ શાખાઓ છે જેમા દ્રવ્યાનુયોગ મુખ્ય શાખા છે આ ગ્રથ તેનો એક અશ છે આ ગ્રથની અવચૂરી વિક્રમ સવત ૧૫૭૯ના વર્ષમા શ્રી પાટણ શહેરમા શ્રી જિન હસસૂરિના પરિવારના વિષે શ્રીધવલચદ્ર નામના ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ગજસાર નામના મુનિએ પૂર્ણ કરેલી છે જેની સુદર અને શુદ્ધ પ્રત અમારા વાચવામા આવતા માલુમ પડયુ કે આ અવચૂરિનુ સસ્કૃત એવુ તો સરલ અને રસિક છે કે, આ ગ્રથનુ અધ્યયન કરનારને આનદ સાથે કઠાગ્ર કરવાની જીજ્ઞાસા થાય તેવુ છે જેથી તેનુ મૂળ તથા અવચૂરિ સાથે ભાષાતર કરી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલ છે, જેમાદરેક ગાથા અને ભેદોની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ અને સક્ષિપ્ત સ્વરૂપમા બતાવવામા આવેલ છે -

આવા પઠન પાઠન કરવા માટે અત્યુત્તમ ઉપયોગી દ્રવ્યાનુયોગના ગ્રથો અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા શ્રી આત્માનદ પ્રકાશના ગ્રાહકોને દરવર્ષે ભેટ આપવામા આવે છે, તેજ મુજબ આ વર્ષના ગ્રાહકોને પણ ભેટ આપવા માટે આ ગ્રથ પ્રગટ કરવામા આવેલ છે

શહેર માગરોળના વતની અને ધધા અર્થે હાલમા મુબઇમા વસતા શેઠ મોતીચદ દેવચદે પોતાની સ્વર્ગવાસી પત્નિ બાઇ પારવતી બાઇના સ્મરણાર્થે આ ગ્રથ પ્રસિદ્ધ કરવામા એક સારી રકમ આ સભાને ભેટ આપેલ છે તેથી તેમને ખરે ખરો ધન્યવાદ ઘટે છે કારણુ કે પોતાના પ્રિયજનનુ જ્ઞાનદાન આપવામા કે તેના ઉત્તેજન અર્થે જે સ્મારક કરવુ તેનાથી બીજુ કોઇપણ ઉત્તમ કાર્ય હોઇ શકે નહીં.

આ ગ્રંથનું ભાષાંતર કરવામાં તેમજ છપાવવાની બાબતમાં પુરતી કાળજી રાખેલી છે, છતાં દૃષ્ટિદોષથી કોઇપણ ભૂલ રહી ગયેલી માલુમ પડે તો સુજ્ઞ જનો સુધારી વાંચશે અને માફ કરશે અને અમોને લખી જણાવશે એવી વિનંતી છે

વીર સંવત ૨૪૩૪
આત્માનંદ ભુવન
વૈશાક શુદી ૧૧

લી
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ભાવનગર

ॐ नमः श्रीपार्श्व नाथाय.

दंडकविचार.

अथवा,

विचार पद् त्रिशिका.

(स्वोपज्ञ अवचूर्णि सहिता.)

अवचूर्णि— श्रीवामेयं महिमामेयं प्रणीधाय बालधीगम्याम्। स्वोपज्ञ कूर्वेऽह विचारपद् त्रिंशिका विवृतिम् ॥ १ ॥

મહિમાથી ન માપી શકાય એવા એટલે અપરિમિત મહિમા વાલા એવા શ્રીવામાદેવીના પુત્ર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનુ ધ્યાન કરી બાલ બુદ્ધિથી જાણી શકાય તેવી વિચાર પટ્ત્રિંશિકાની સ્વોપજ્ઞ અવચૂર્ણિ હુ કરછુ ૧

इह चतुर्विंशतिदंडकेषु प्रत्येकं संक्षिप्त संग्रहणी २४ पदानामवतारणं चिकीर्षित तच्चार्हद्विज्ञप्ति द्वारा प्रकटयन्नाह सूत्रकृत् सूत्रम्

આ ગ્રંથમા ચોવીશ દંડકમા પ્રત્યેક દંડકના સંક્ષેપવાળા સંગ્રહણીના ચોવીશ પદોનુ અવતારણ કરવાને ઇચ્છેલુ છે, તે અર્હંત ભગવાનની વિજ્ઞપ્તિ દ્વારાએ પ્રગટ કરતા સૂત્રકાર નીચેનુ સૂત્ર કહેછે.

मूल

नमिउ चउवीस जिणे तस्सुत्त वियार लेस देसणओ
दडक पएहि ते च्चिय, थोसामि सुणेह भो भव्या ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—ચોવીશ જિનોને નમસ્કાર કરીને તેમના આગમમા કહેલા જે વિચાર તેમાથી લેશમાત્ર કથન કરવાને માટે દડક નામના ચોવીશ અનસ્થાનોની સાથે હુ તેમની સ્તુતિ કરીશ માટે હે ભવ્યો, તમે સાભલો ॥ १ ॥

नत्वा मनोवाक्कायै मह्वीभूय

નમસ્કાર કરીને એટલે મન, વચન કાયાથી નમ્ર થઈને

कान् ? કોને નમસ્કાર કરીને?

चतुर्विंशतिजिनान् । ચોવીશ તીર્થંકરને

अत्र भरते साम्प्रतीनावसर्पिणीमाश्रित्यान्यथातीतानागतकाला पचदशकर्मभूमीश्च प्रतीत्य जिनबहुत्वापत्ते अर्हतानेव जिनान् स्तोष्ये ।

આ ભરતખડમા હાલ ચાલતા અવસર્પિણી કાલને આશ્રીને શ્રીઋષભાદિક ચોવીશ જિનોનેજ હુ સ્તવીશ કારણકે, નહી તો અતીત અનાગત કાલે પદર કર્મભૂમિને વિષે ઘણા જિનો છે, પરતુ આદિનાથ વિગેરે જિનોનીજ સ્તુતિ કરીશુ.

कुतः

शामाटे तेमनी स्तुति करीश?

तेषां सूत्रमागमो जिनागमस्तच्चेद " सरीर-मोगाहणाय संघयणा" सत्येत्यादिरूपं तस्य विचारो विचारणं तस्य लेशोऽशस्तस्य देशनतः कथनत ।

ते- जिन भगवतना - सूत्र जे आगम-जिनागम एटले "शरीरमोगाहणाय" इत्यादि सूत्र रूप आगम, तेनो जे विचार तेना अंशमात्र कहेवाथी.

कैः सह ?

ते कोनी साथे स्तुति करीश ?

दंडकपदैः श्रीभगवत्यादिसूत्रोक्त "नेरइयाअसु-राई " इत्यादि गाथाक्रमनिबद्धदंडकसज्ञित २४ जीवस्थानैः ॥

दंडक पदवडे एटले श्री भगवती विगेरे सूत्रमां नेरइया कहेवइत्यादि गाथाओमां अनुक्रमे बांधेला दंडक नामना चोवीश जीवोना स्थानोनी साथे तेमने स्तवीश

श्रृणुत भो भव्या. इति ।

हे भव्य प्राणीओ, ते तमे साभलो

(उपरनु पद शामाटे कह्युं, ते कहेछे)

" अप्रतिबुद्धे श्रोतरि वक्तुर्वाचः प्रयांति वै-फल्यं "इतिवचनात् श्रोतृसंमुखीकरणार्थं ॥ १ ॥

"जो श्रोता सावधान थईने साभले नहीं तो कहेनारनु वचन निष्फल थाय छे," एवु वचन छे, माटे उपरनु वचन श्रोताओने

સન્મુખ કરી સાવધાન કરવાને માટે કહેલુ છે ૧

अथ दंडकनामान्याह

હવે દંડકના નામ કહેછે

मूल

**नेरइआ असुराई. पुढवाई बेइंदियादउ चेव ।
गब्भयतिरिय मणुस्सा, वंतर जोइसिय वे-
माणी ॥ २ ॥**

ભાવાર્થ—નારકીનો એક દંડક, અસુરાદિ વિગેરે દશ નિકાયના દશ દંડક, પૃથ્વી વિગેરે પાચ ભેદવાલા જીવના પાચ દંડક, બે ઇંદ્રિય વગેરે ત્રણ વિકલેદ્રિય જીવોના ત્રણ દંડક, ગર્ભજ એવા તિર્યંચ અને ગર્ભજ એવા મનુષ્યના મલીને બે દંડક, વ્યંતરદેવતાનો એક દંડક, જ્યોતિષ્કદેવતાનો એક દંડક અને વૈમાનિકદેવતાનો એક દંડક—એ ચોવીશ દંડક થયા ૨

सप्त पृथिवीनारकाणामेको दण्डक ।

નારકીની સાત પૃથ્વીઓનો એક દંડક છે

भवनपतीनामसुरादि दशदश निकायभेदा दश दंडकाः ।

ભવનપતિઓના અસુર વિગેરે દશ નિકાયના ભેદથી દશ દંડક છે

पृथ्व्यादीना पंच ।

પૃથ્વી વિગેરે પાચ ભેદવાલા સ્થાવર જીવોના પાચ દંડક છે

विकलानां त्रय ।

બે ઇંદ્રિય વિગેરે વિકલેદ્રિય જીવોના ત્રણ દંડક છે

गर्भजतिर्यक्मनुष्यज्योतिष्कवैमानिका एकैकदंडकाश्चैते सर्वे २४।

ગર્ભજ તિર્યંચ, ગર્ભજ મનુષ્ય, જ્યોતિષી અને વમાનિકના એક એક દંડક છે, એ સર્વ મલીને ચોવીશ દંડક થાય છે

इह सूक्ष्मा अपर्याप्तकाश्च प्रायो नाधिक्रिय ते ॥ २ ॥

આહી સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્ત જીવો ઘણુ કરીને લીધેલા નથી ૨

शरीरादि चतुर्विंशतिद्वाराणा

नामस्वरुपं गाथाद्वयेनाह।

હવે શરીર વિગેરે ચોવીશ દ્વારોના નામનુ સ્વરૂપ બે ગાથાથી કહે છે

मूल.

संखित्तयरीउ इमा, सरीर मोगाहणाय संघयणा।

सन्नासं ठाण कसाय, लेस इंदिय दु समुग्घाया ॥ ३ ॥

दिठी दंसण नाणे, जोगुवओगो ववाय चवणाठि इ॥ ॥

पज्जत्ति किमाहारे, संन्नीगइ आगइ वेए॥४॥

ભાવાર્થ

પેહેલુ શરીરદ્વાર, બીજુ અવગાહનાદ્વાર, ત્રીજુ, સઘયણ

દ્વાર, ચોથુ સંજ્ઞાદ્વાર, પાચમું સંસ્થાનદ્વાર, છઠ્ઠુ કષાયદ્વાર, સાતમુ લેશ્યાદ્વાર, આઠમુ ઈદ્રિયદ્વાર, નવમુ દ્વિસમુદ્ઘાતદ્વાર, દસમુ દૃષ્ટિદ્વાર, અગીઆરમુ દર્શનદ્વાર, બારમુ જ્ઞાનદ્વાર, તેરમુ અજ્ઞાનદ્વાર, ચૌદમુ યોગદ્વાર, પદરમુ ઉપયોગદ્વાર, સોળમુ ઉપપાતદ્વાર, સત્તરમુ ચ્યવનદ્વાર, અઢારમુ સ્થિતિદ્વાર, ઓગણી શમુ પર્યાપ્તિદ્વાર, વીશમુ કિમાહારદ્વાર, એકવીશમુ સજ્ઞીદ્વાર, બાવીશમુ ગતિદ્વાર, ત્રેવીશમુ આગતિદ્વાર, અને ચોવીશમુ વેદ દ્વાર, આ શરીર વગેરે ચોવીશ દ્વારો સક્ષેપથી કહેવા છે ૩-૪

अवचूरि

द्वारगाहा दुगइति द्वारगाथाद्वय लघुसंग्रहणीसत्कमिहैषामेव पदाना विचारणीयत्वात् षट्त्रिंशिकाया लिखित ।

આ બે દ્વાર ગાથા લઘુ સગ્રહણી નામના પ્રકરણમાથી લીધેલી છે, એના પદો વિચારના યોગ્ય હોવાથી અહીં આ ષટ્ત્રિંશિકામા લખેલા છે

व्याख्यालेशश्च यथा ।

તેની વ્યાખ્યાનો લેશ આ પ્રમાણે છે

स्वान्नाविकाशरीर औदारिक १ वैक्रिय २ आहारक ३ तैजस ४ कार्मण ५ भेदात्पचधा ।

૧ ઔદારિક ૨ વૈક્રિય ૩ આહારક, ૪ તૈજસ અને કાર્મણ –એ પાચ ભેદથી શરીર દ્વાર પાચ પ્રકારનુ છે

एषाचावगाहना उच्छ्रयमान जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात्त्रिधा ।

એ શરીરની અવગાહના એટલે શરીરની ઉચાઇનુ માન તે જઘન્ય મધ્યમ અને ઊત્કૃષ્ટ એવા ભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે

कर्मग्रथकाभिप्रायेण स्थिररचनाविशेषः संहननं तच्च षोढा ।

કર્મગ્રથના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે શરીરની એકજાતની સ્થિર રચના એટલે બાધો તે સહનન કહેનાયછે તે સહનન છ પ્રકારનુ છે

वज्रऋषभनाराच १ ऋषभनाराच २ नाराच ३ अर्द्धनाराच ४ कीलिका ५ सेवार्त्त ६ भेदात् ।

૧ વજ્ર ઋષભનારાચ, ૨ ઋષભનારાચ, ૩ નારાચ, ૪ અર્દ્ધ, નારાચ ૫ કીલિકા અને ૬ સેવાર્ત્ત એવા ભેદથી છ પ્રકારનુ છે

संहननादिलक्षण तल्लक्षणशास्त्रादवसेयं । ३

તે સહનન વિગેરેના લક્ષણ લક્ષણોને દરર્શાનનાર શાસ્ત્રમાથી જાણી લેના

संज्ञाश्चतस्र. आहार १ भय २ मैथुन ३ परिग्रह ४ लक्षणा अथवा दश एतास्वेव क्रोध ५ मान ६ माया ७ लोभ ८ लोक ९ ओघ संज्ञा १० क्षेपात् ॥ ४ ॥

સજ્ઞા ચાર પ્રકારની છે ૧ આહાર, ૨ ભય, ૩ મૈથુન, અને ૪ પરિગ્રહ એના તેના નામ છે અથવા એની અદર ૫ ક્રોધ, ૬ માન, ૭ માયા, ૮ લોભ, ૯ લોક અને ૧૦ ઓઘ એ છ ઉમેરનાથી તેના દશ ભેદ પણ થાય છે

अथ संस्थानानि समचतुरस्र १ न्यग्रोध २ सादि ३

वामन ४ कुब्ज, ५ हुण्ड ६ न्नेगत् षड्विधानि. ५

૧ સમચતુરસ્ર, ૨ ન્યગ્રોધ, ૩ સાદિ, ૪ વામન, ૫ કુબ્જ, ૬ હુંડ—એના ભેદથી સંસ્થાન છ પ્રકારના છે

कषायाश्च क्रोध १ मान २ माया ३ लोन्नाश्चत्वारः ४

૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ માયા અને ૪ લોભ એ ચાર કષાય કહેવાય છે

लेश्याः षट्कृष्ण १ नील २ कापोत ३ तेज ४ पद्म ५ शुक्ल ६ रूपा परमत्रता द्रव्यलेश्या अवस्थिता विचार्याः न न्नावरूपाः ७

લેશ્યાઓ છ છે, ૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત, ૪ તેજ, ૫ પદ્મ અને ૬ શુકલરૂપ, પરંતુ એ છ લેશ્યાઓ અહીં દ્રવ્યરૂપ છે એમ સમજવું, ભાવ રૂપ નથી

इन्द्रियाणि पंचस्पर्शन १ रसन २ घ्राण ३ चक्षु. ४ श्रोत्र, ५ रूपाणि। ८।

૧ સ્પર્શન, ૨ રસન (જીભ), ૩ ઘ્રાણ (નાસિકા) ૪ ચક્ષુ અને ૫ શ્રોત્ર (કાન) એ પાંચ ઈંદ્રિયો છે

द्वौ समुद्घातौ समवहननमात्मप्रदेशविकरण समुद्घात सचाजीवविषयोऽचित्तमहास्कंधरूप अन्यो जीवविषय. ।

સમુદ્ઘાત બે પ્રકારના છે આત્માના પ્રદેશ શરીરથી વિકરણ—બાહેર નીકલે છે તે સમુદ્ઘાત કહેવાય છે તેમાં જે અજીવ સંબંધી સમુદ્ઘાત છે, અચિત્તનો મહાસ્કંધ રૂપ છે અને બીજો જીવ સંબંધી સમુદ્ઘાત છે

सःसप्तधा ॥ वेयण १ कसाय २ मरणे, ३ वेउ-
व्विय ४ तेजएय ५ आहारे ६ । केवलिए ७ चेवमवे,
जीवमणु स्साणसत्तेवेत्ति ॥ १ ॥

તે સાત પ્રકારનોછે — તે નીચે પ્રમાણે

૧ પહેલી વેદના સમુદ્ઘાત, ૨ બીજી કષાય સમુદ્ઘાત, ૩ ત્રીજી મરણ સમુદ્ઘાત, ૪ ચોથી વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, ૫ પાચમી તૈજસ સમુદ્ઘાત, ૬ છઠી આહાર સમુદ્ઘાત, અને ૭ સાતમી કેવલી સમુદ્ઘાતછે —એ સાત સમુદ્ઘાત મનુષ્ય જીવોને હોયછે ૧

दृष्टिस्त्रिधा मिथ्यात्वसम्यक्त्वमिश्रभेदात् । १० ।

દ્દષ્ટિ ત્રણ પ્રકારનીછે ૧ મિથ્યાત્વ દ્દષ્ટિ, ૨ સમ્યકત્વ દ્દષ્ટિ, અને ૩ મિશ્ર દ્દષ્ટિ

दर्शनं चक्षु १ अचक्षु २ अवधि केवल ४ भेदात् चतुर्विधं । ११ ।

૧ ચક્ષુ દર્શન, ૨ અચક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન, અને ૪ કેવલ દર્શન એવા ભેદથી દર્શન ચાર પ્રકારનુ છે

ज्ञान मतिश्रुतावधिमनःपर्यायकेवलभेदात् पचधा । १२ ।

૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞા ।, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મન પર્યાયજ્ઞાન, અને ૫ કેવલજ્ઞાન —એવા ભેદથી પાચ પ્રકારનુ જ્ઞાન છે

अत्र ज्ञानसाहचर्यादनुक्तमप्यज्ञानं ग्राह्यं तच्च त्रिधा मत्यज्ञान श्रुताज्ञान विभंगज्ञानरूपं । १३ ।

અહી અજ્ઞાન કહેલુ નથી તો પણ જ્ઞાનના સાહચર્યથી ગ્રહણ

કરવુ તે ૧ મત્યજ્ઞાન, ૨ શ્રુતાજ્ઞાન અને ૩ વિભગજ્ઞાન એમ ત્રણ—પ્રકારનુ છે

योगा पचदश चतुर्ता मनोयोग ।

યોગ પનર પ્રકારનાછે, તેમા મનોયોગ ચાર પ્રકારનોછે

तद्यथा તે નીચે પ્રમાણે છે—

पटे पटोऽयमित्यादि चितयत सत्य मनोयोग

વસ્ત્રને એઇને, "આ વસ્ત્ર છે" એમ ચિન્તવવુ, એ પેહેલો સત્ય મનોયોગ કહેવાયછે

घटे पटोऽय मित्यादि चितयत असत्यमनो योगः ।

ઘડાની અ દર "આ વસ્ત્ર છે" એમ ચિતવવુ, તે બીજો અસત્ય મનો યોગ કહેવાયછે

नगरे दारकपचके जाते पच सप्त दारका जाता इत्याद्यनुचितयत सत्यामृपामनोयोग. ।

કોઇ નગરમા પાચ છોકરા થયા હોય, તે છતા "પાચ છોકરા થયા" એમ ચિ તવવુ, તે સ યામૃપા નામે ત્રીજે મનો-યોગ કહેવાય છે,

देवदत्तोऽयमित्यादि चितयतोऽत्यसामृपा मनो योग

"આ દેવદત્ત છે" એમ ચિતવવુ, તે "અસત્યામૃપા" નામે ચોથો મનોયોગ કહેવાયછે

अथ वाचा चतुष्टयमाह ।

હવે ચાર પ્રકારની વાણી કહેછે

सत्यासत्यासत्यामृषा असत्याऽमृषा

इति भाषाचतुष्टयम् ।

१ સત્યા, ૨ અસત્યા, ૩ સત્યામૃષા, ૪ અસત્યામૃષા એ ચાર પ્રકારની ભાષાછે

घटे घटोऽयमिति सत्या १ घटे पटोऽयमित्यसत्या २ जीर्णधान्यराशौ बहु जीवान् दृष्ट्वा सर्वे जीवा इति वदत सत्यामृषा मिश्रापरपर्याया ३ आगच्छ भो देवदत्त इत्यसत्या मृषा ४ एतद्वाक् चतुष्टयं भवति ।

૧ ઘડાને કહેવુ કે, "આ ઘડોછે" એ પેહેલી સત્યાભાષા. ૨ ઘડાને " આ વસ્રછે " એમ કહેવુ, તે બીજી અસત્યા ભાષાઉ જીર્ણ થઈ ગયેલા ધાન્યના ઢગલામા ઘણી જીનાત જોઇને " આ બના જીન છે " એમ કહેવુ, એ ત્રીજી સત્યામૃષા ભાષા, તેનુ મિશ્રા એવુ બીજુ નામ પણ છે ૪ " હે દેવદત્ત આવ્ય " એમ કહેવુ, તે અસત્યા અમૃષા નામે ચોથી ભાષા—એની રીતે ચાર પ્રકારની ભાષા—વાણી થાયછે

अथ तनुसप्तकमाह ॥

હવે સાત પકારના શરીર કહેછે

औदारिक १ औदारिक मिश्र २ वैक्रिय ३ वैक्रिय मिश्र ४ आहारक ५ आहारक मिश्र ६ तैजस कार्मण रूप सप्तधा काययोग. । १४ ।

૧ ઔદારિક શરીર, ૨ ઔદારિક મિશ્રશરીર, ૩વૈક્રિય શરીર,

४ वैक्रिय मिश्र शरीर, ५ આહારક શરીર, ૬ આહારક મિશ્ર, ૭ તૈજસ કાર્મણ શરીર—એ સાત પ્રકારે કાય યોગ (શરીર) કહેવાયછે

उपयोगो द्विधा तत्र ज्ञानाज्ञानभेदाष्टकरूप. साकारोपयोगश्चतुर्भेददर्शनरूपोऽनाकारोपयोग सयोगे द्वादश । १५ ।

ઉપયોગ બે પ્રકારનોછે ૧ સાકારોપયોગ અને ૨ અનાકારોપયોગ સાકારોપયોગ જ્ઞાન અજ્ઞાનના આઠ ભેદ રૂપછે અને બીજો નિરાકાર ઉપયોગ ચાર ભેદ વાલા દર્શન રૂપ છે તે બનેના ભેદનો સાથે યોગ કરવાથી તેના બાર ભેદ થાયછે

एकसमये उत्पद्यमानाना च्यवमानाना च सख्येति द्वारद्वय । १६ । १७ ।

એક સમયને વિષે ઉત્પન્ન થતા એવા જીવો તેની સખ્ય અને એક સમયને વિષે ચ્યવતા એના જીવોની સખ્યા, એ ઉપપાત અને ચ્યવન નામે બે દ્વાર જાણવા

स्थितिरायुषो जघन्योत्कृष्टमाना । १८ ।

આયુષ્યની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માન વાલી સ્થિતિ

आहारादिग्रहणशक्तय पर्याप्तय ।

આહાર વિગેરેને ગ્રહણ કરવાની શક્તિઓ તે પર્યાપ્તિઓ કહેવાયછે

ताश्च षट् आहार १ शरीर २ इन्द्रिय ३ श्वासोच्छ्वास ४ भाषा ५ मन स्वरूपा. । १९ ।

તે ૧ આહાર, ૨ શરીર, ૩ ઇંદ્રિય, ૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ, ૫ ભાષા અને મન —એ ૬ પર્યાપ્તિઓ છે

के जीवा· कतिभ्यो दिग्भ्य आगतमाहार ड्व्यमाहारयंतीति किमाहारः । १० ।

કયા જીવો કઈ દિશાઓથી આવેલા આહાર દ્રવ્યનો આહાર કરે છે? એમ બતાવવું, એ દિશાહાર દ્વાર કહેવાય છે

विशिष्टा संज्ञास्तिस्र· ।

સંજ્ઞાદ્વારના વિશિષ્ટ એવી જે સંજ્ઞા તે ત્રણ પ્રકારની છે

तत्र यया त्रिकालविषयमर्थं जानाति सा-दीर्घकालिकी समनस्कानामेव

તેમા જેનાથી ત્રણ કાલના વિષયના અર્થ જાણી શકાય તે પેહેલી દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા કહેવાયછે, તે સંજ્ઞા પંચેદ્રિય પર્યાપ્તા જીવનેજ હોયછે

यश्च स्वदेहपालनाहेतोरिष्टवस्तुषु प्रवर्त्तते अहिताच्च निवर्त्तते वर्त्तमानकालविषयं च चिंतनं यस्य तस्य हेतुवादोपदेशिकी सञ्ज्ञा द्वी-न्द्रियादीनामेव । २ ।

જે જીવ પોતાના દેહનુ પાલન કરવા માટે પોતાને ગમતી વસ્તુઓમા પ્રવૃત્તિ કરે અને અહિત વસ્તુઓથી નિવૃત્તિ થાય, તેમજ તેનુ ચિંતવન વર્તમાન કાલને વિષે રહ્યા કરે, તેને બીજી હેતુવાદોપદેશિની સંજ્ઞા કહેછે તે સંજ્ઞા બેઇંદ્રિય વગેરે જીવોનેજ હોયછે

यश्च सम्यग् दृष्टि क्षायोपशमिकज्ञान युक्तो यथाशक्ति रागादिनिग्रहपर· तस्य दृष्टिवादो

पदेशिकी । ३१ ।

જે જીવ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ક્ષાયોપ શમિક જ્ઞાનાલો અને પોતાની બનતી શક્તિવડે રાગ નિગ્રહ નિગ્રહ કરવામા પરાયણ રહેતો હોય તેને ત્રીજી દૃષ્ટિ વાગ્પદેશિકી મ જ્ઞા હોયછે

गति जवातरगमन । ७२ ।

બીજા ભવો વિષે જવુ, તે ગતિદ્વાર કહેવાયછે

आगति परजवात् आगमन । २३ ।

પર ભવમાથી જે આવવુ, તે આગતિદ્વાર કહેવાય

वेदश्च स्त्रीपुनपुसकजेदात् त्रिधा ॥ २४ ॥

સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ, અને નપુ સકવેદ—એમ ત્રણ પ્રકારે વેદદ્વારછે ૪

अथ एतानि द्वाराणि २४ दडकेषु अवतारयीत

એ ચોવીશ દ્વાર ચોવીશ દ ડકોની અ દર વટાવેછે

तत्र तावत शरीरद्वार कथ्यते ॥

તેમા પ્રથમ શરીર દ્વાર કહેછે

मूल

चउ गब्भ तिरिय वाउसु, मणुआण पच-
सेस तिसरीरा ।
थावर चउगे दुहओ, अगुल असख भा-
गतणू ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ– ગર્ભજ તિર્યંચ અને વાયુ કાય—એ બે દંડકામાં ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ—એ ચાર શરીર હોયછે મનુષ્યના એક દંડકમા ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ અને આહારક—એ પાચ શરીર હોયછે અને બાકીના એકવીશ દંડકામા ત્રણ શરીર હોયછે એટલે દેવતાના તેર દંડક અને નારકીનો એક—એ ચૌદ દંડકમા વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીર હોયછે તથા એક વાયુ કાય વિના ચાર સ્થાવરના ચાર દંડક તેમજ ત્રણ વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક—એ સાત દંડકને વિષે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ—એ ત્રણ શરીર હોયછે, વનસ્પતિ કાય શિવાય બીજા ચાર સ્થાવરને વિષે ઉત્કૃષ્ટથી અને જઘન્યથી એમ બે પ્રકારનુ શરીર છે તે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે હોયછે ૫

अवचूर्णी

' द्विवयणे बहु वयण ' इति प्राकृतलक्षणेन गर्भजतिर्यग्वाय्वोश्चत्वारि शरीराणि भवंति सम्भव एव न भवत्येवेति निश्चय एव सर्वत्रापि ज्ञेय ।

એ પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમથી દ્વિવચનના બહુ થાયછે તેથી ગર્ભજ તિર્યંચ તથા વાયુના ચાર શરીર થાયછે એમ સંભવ છતા ન જ થાય, એવો નિશ્ચયછે, એવી રીતે બધે ઠેકાણે જાણી લેવુ

आहारकत्यागेन कदाचित्तयोर्वैक्रियकरणे न च चतुर्णां सम्भव ।

તે ગર્ભજ તિર્યંચ અને વાયુ કાયને આહારક શરીરના ત્યાગથી અને કદાચિત્ વૈક્રિય શરીરના કરવાથી ચાર શરીરનો સંભવ છે

मनुष्याणा पंचापि ।

મનુષ્યના એક દડકમા ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ અને આહારક–એ પાચ શરીરો હોયછે

शेषा दडका स्त्रिशरीरा ।

બાકીના એકવીશ દડકના જીવોને ત્રણ શરીર હોયછે

[1]औदारिकयुक्तान्या वैक्रिययुक्तान्या वा तैजसकार्मणान्याम् ।

ઔદારિક શરીર યુક્ત અથવા વૈક્રિય શરીરે યુક્ત એના તૈજસ અને કાર્મણ શરીરની સાથે તે જાણવુ

(ઇતી પ્રથમ દ્વાર)

स्थावरचतुष्के पृथिव्यप्तेजोवायुरूपे उत्कृष्टतोत्ति द्वाभ्या प्रकाराभ्या जघन्योत्कृष्टरूपाभ्या अगुला सख्यभागमाना तनु ।

પૃથ્વી, અપ્ તેજ અને વાયુરૂપ ચાર સ્થાવરને વિષે ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એ બે પ્રકારે અગુલના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે શરીર હોયછે

यद्यपि बादराणा वाताग्न्यप् पृथिवीना शरीराणि मिथोगुलासंख्यगुणवृद्धानि तथापि यथोक्त मानान्येव ।५।

---

[1] નારકીનો એક દડક અને દેવતાના તેર દડક–એ ચૌદ દડકમા–વૈક્રિય તૈજસ અને કાર્મણ–એ શરીર છે વાયુકાય વિના ચાર સ્થાવરના ચાર દડક તેમજ ત્રણ વિકલેન્દ્રિના ત્રણ દડક–એ સાત દડકને વિષે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ–એ ત્રણ શરીર હોયછે

દેવતાના તેરદંડકે શરીરનુ માન સાત હાથનુ છે * ६

मूल

गब्भतिरि सहस्स जोयण, वणस्सइ अहिय जोयण सहस्स ।
नर तेइदितिगाऊ, वे इदिय जोयणे वार ॥ ॥ ७ ॥

ભાવાર્થ—ગર્ભજ તિર્યંચમા શરીરનુ માન એક હજાર યોજનનુ છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાય જીવોના શરીરનુ માન એક હજાર યોજનથી કાંઈક અધિક છે ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેરિંદ્રિ જીવોના શરીરનુ માન ત્રણ ગાઉનુ છે અને બે ઇંદ્રિય જીવોના શરીરનુ માન બાર યોજનનુ છે ७

अवचुर्णि

गर्भजतिरश्चा मत्स्यादोना योजनसहस्र ।

ગર્ભજ તિર્યંચ જે મત્સ્ય વગેરે જીવો તેના શરીરનુ માન એક હજાર યોજનનુ છે

---

*અહી સાતે નારકીનુ જુદુ જુદુ શરીર, ાન સમજવુ સાતમી નારકે પાચસો ધનુષ્ય છઠીએ અઢીસો ધનુષ્ય, પાચમીએ સવાસો ધનુષ્ય, ચોથીએ સાડીબાસઠ ધનુષ્ય, ત્રીજીએ સવાએકત્રીશ ધનુષ્ય, બીજીએ સાડાપદર ધનુષ્ય અને પેહેલીએ પોણાઆઠ ધનુષ્ય અને છ આગળ એ પ્રમાણે સમજવુ દેવતામા પેહેલા તથા બીજા દેવલોક સુધી સાતહાથનુ, ત્રીજા ચોથામા છ હાથનુ, પાચમા તથા છઠામા પાચ હાથનુ સાતમા તથા આઠમામા ચાર હાથનુ નવમા અને દશમા અગીઆરમા અને બારમામા ત્રણ હાથનુ નવગ્રૈવેયકમાં બે હાથનુ અને પાચ અનુત્તરમા એક હાથનુ શરીર સમજવુ

वनस्पतेः साधिक योजनसहस्रं तदूर्ध्वं तु पृथ्वी विकार'।

પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયના જીવોના શરીરનુ માન એક હજાર યોજન ઝાઝેરૂ છે તે ઉપરાંત પછી પૃથ્વીનો વિકાર છે.

नरा स्त्रींद्रिया त्रिगव्यूतोच्चा ।

મનુષ્ય અને ત્રણ ઇન્દ્રિયોવાલા જીવોના શરીરનુ માન ઊંચાઇમા ત્રણ ગાઉનુ છે

द्वींद्रिया. जोयणवारत्ति द्वादश योजनोच्छ्रयाः ॥७॥

બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના શરીરનુ માન બાર યોજન સુધીનુ છે ૭

मूल

जोयणमेगं चउरि, दि देहमुचत्तणं सुए भणिय ।
वेउव्विवय देहं, पुण अंगुलसंखं समारंभे ॥ ८ ॥

ભાવાર્થ—ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોના શરીરનુ ઊંચાઇનુ માન એક યોજનનુ છે, એમ સૂત્રને વિષે કહેલુ છે વૈક્રિય શરીરને વલી આરંભતી વેલાયે એક અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ હોય છે ૮

चतुरिंद्रिय देहं उच्चत्वेन योजनमेकं श्रुते प्रज्ञापनादौ भणितमुक्तं

ચાર ઇંદ્રિય વાળા જીવોના શરીરની ઊંચાઇનુ માન એક યોજનનુ પ્રજ્ઞાપના વિગેરે સૂત્રમાં કહેલુ છે

पुनरौदारिकशरीरस्यावश्यं प्रतिपत्ते रिति ।
કારણકે, ફરીથી તેને ઔદારિક શરીરની અવશ્ય પ્રાપ્તિ છે
વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા કયા દંડકના જીવોને
કેટલા કાલ સુધી રહેછે, તે કહેછે –

मूल

अंतमुहुत्त निरए, मुहूत्तचत्तारि तिरय मणु
एसु ।
देवेसु अद्धमासो, उक्कोस विउव्वणा कालो
॥ १० ॥

નારકીના દંડકને વિષે વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી રહેછે તિર્યંચ અને મનુષ્યના દંડકને વિષે ચાર મુહૂર્ત (એક પોહોર) સુધી વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા રહેછે અને દેવતાઓના દંડકને વિષે અર્દ્ધા માસ સુધી વૈક્રિય શરીર રહેછે (પછી વિસરાલ થઈ જાય છે) આ વિકુર્વણાનો ઉત્કૃષ્ટ કાલ જાણવો ૧૦

इति वचन सामर्थ्यात् अंतर्मुहूर्त चतुष्टयं तेषां देशबंध इत्युच्यते तन्मतांतरमित्यवसेयं ।

ઉપર પ્રમાણે કહેલા વચન છે, તેના સામર્થ્યથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી તેમને દેશ બંધ છે એમ જે કહેછે, તે કોઇ બીજા મત પ્રમાણે છે–એમ જાણવુ

तृतीयं संहननद्वारमाह
હવે ત્રીજું સંઘયણ દ્વાર કહેછે

प्रस्तावादाह

ચાલતા પ્રસગ ને જે દ ડકે વૈક્રિય શરીર છે, તેનુ પ્રમાણ કહે છે

उत्तर वैक्रियदेह पुन आरम्भे प्रारम्भेऽगुलसख्या-
तभागमान

વૈક્રિય શરીર તે વળી આરભમાં એટલે વિકુર્વણા કરતી વેલાયે પેહેલા સમયમા અગુલના સખ્યાતમા ભાગ જેટલુ હોય છે

उत्कृष्टं तु प

ત્યાર પછી ઉત્કૃષ્ટ એટલે કયા સુધી અને કેટલુ વધે ? તેનુ પ્રમાણ કહે છે

मूल

देवनरअहियलरक,तिरियाणां नवयजोयणसयाइं
दुगण तु नारयाण, भणिय वेअव्वियसरीरं ॥९॥

भावार्थ

દેવતા એક લાખયોજનનુ વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે, મનુષ્ય એક લાખયોજન નથી અધિક વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે, તિર્યંચો નવસોયોજન સુધીનુ વક્રિય શરીર વિકુર્વે, અને નારકીઓ તો પોતપોતાના શરીરથી બમણુ વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે ૯

लब्धि वैक्रिय शरीरिणो जीवतोऽतर्मुहुर्त्ता त्प-
रतो न वैक्रिय शरीरेऽवस्थानमस्ति ।

લબ્ધિથી વૈક્રિય શરીરવાલા જીવને અતર્મુહૂર્ત્ત પછી વૈક્રિય શરીરમા અવસ્થાન હોતું નથી

पुनरौदारिकशरीरस्यावश्यं प्रतिपत्ते रिति ।

કારણકે, ફરીથી તેને ઔદારિક શરીરની અવશ્ય પ્રાપ્તિ છે

વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા કયા દંડકના જીવોને કેટલા કાલ સુધી રહેછે, તે કહેછે –

मूल

अंतमुहुत्तं निरए, मुहूत्तचत्तारि तिरय मणु एसु ।
देवेसु अद्धमासो, उक्कोस विउव्वणा कालो ॥ १० ॥

નારકીના દંડકને વિષે વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી રહેછે તિર્યંચ અને મનુષ્યના દંડકને વિષે ચાર મુહૂર્ત (એક પોહોર) સુધી વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા રહેછે અને દેવતાઓના દંડકને વિષે અર્દ્ધા માસ સુધી વૈક્રિય શરીર રહેછે (પછી વિસરાલ થઈ જાય છે) આ વિકુર્વણાનો ઉત્કૃષ્ટ કાલ જાણવો ૧૦

इति वचन सामर्थ्यात् अंतर्मुहूर्तं चतुष्टयं तेषां देशबंध इत्युच्यते तन्मतांतरमित्यवसेयं ।

ઉપર પ્રમાણે કહેલા વચન છે, તેના સામર્થ્યથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી તેમને દેશ બંધ છે એમ જે કહેછે, તે કોઇ બીજા મત પ્રમાણે છે–એમ જાણવું

तृतीयं संहननद्वारमाह

હવે ત્રીજું સંઘયણ દ્વાર કહેછે.

मूल

थावरसुरनेरइया, अस्सघयणा य विगल छेवठ्ठा ।
संघयण छगा गब्भय, नरतिरिए सवि मुणेयव्व ॥ ११ ॥

ભાવાર્થ

સ્થાવરના પાચ દડક, દેવતાના તેર દડક, નારકીનો એક દડક—એ સર્વે ઓગણીશ દડકના જીવ છ[1] સઘયણથી રહિત હોય છે બે ઇન્દ્રિય અને ચોરિન્દ્રિય—એ વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દડકને વિષે એક સેવાર્ત સહનન હોયછે અને ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્યંચ જીવના બે દડકને વિષે છ સઘયણ છે, એમ જાણવુ ૧૧

अवचूरि

स्थावरसुर नैरयिका सहनन रहिता अस्थ्यभावादेव ।

સ્થાવરના પાચ, દેવતાના તેર અને નારકીનો એક—એ ઓગણીશ[1] દડકના જીવો સઘયણથી રહિત છે, કારણકે તેમનામા અસ્થિ (હાડકા) હોતા નથી

च समुच्चये किं समुच्चिनोति ।

અહિ च શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમા છે, એટલે શુ સમુચ્ચય કરે છે? તે કહે છે

---

૧ જ્યા હાડ માસ હોય, ત્યા સઘયણ હોયછે, તે ઓગણીશ દડકે હાડ માસ હોતા નથી

सैद्धांतिकमतेन सुरानारकाश्च प्रथमसंहनिनः ।

સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે દેવતા અને નારકીના દડકોના જીવો પેહેલી સંઘયણવાલા છે,

विकलाः सेवार्त्ता इति अस्थिसंचयमात्रसंहननवंत. ।

વિકલેંદ્રિયના દડકના જીવો સેવાર્ત્ત એટલે માત્ર અસ્થિ (હાડકા)ના સંચયની સંઘયણવાલા છે

गर्भजनरतिरश्चो॰ संहननषट्क ज्ञातव्यं ॥११॥

ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્યંચના દડકના જીવોને ૭ સંઘયણ છે એમ જાણવું ૧૧

चतुर्थं सञ्ज्ञाद्वारमाह ।

ચોથું સંજ્ઞા દ્વાર કહેછે

मूल

सव्वेसि चउ दहवा, सण्णा सव्वे सुराय चउरसा ।
नरतिरि छ संठाणा; हुडा विगलिंदि नेरइया ॥ १२ ॥

ભાવાર્થ

સર્વે ચોવીશ દડકને વિષે (આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ) એ ચાર સંજ્ઞા હોયછે અથવા દશ (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, શોક, ઓઘ અને ઉપર કહેલી ચાર) સંજ્ઞાઓ હોયછે સર્વે

તેર દંડકના દેવતાઓ સમચતુરસ્ર સસ્થાનને ધારણ કરનાર હોય છે મનુષ્ય અને તિર્યંચ-એ બે દંડકને વિષે છ સસ્થાન હોયછે, વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકમા અને નારકીના દંડકમા એકજ હુડક સસ્થાન હોયછે ૧૨

अवचूर्णी

सज्ञा सर्वजीवाना चतस्रो दशवा ।

સર્વ દંડકોના જીવોને ચાર અથવા દશ સજ્ઞાઓ હોયછે

केषाचिन्नृणा षोडशापि परमल्पत्वान्न विवक्षित ।

કેટલાએક મનુષ્યોને શોળ પણ સજ્ઞાઓ હોયછે, પરતુ અલ્પપણાથી તે કહેવાને ઈચ્છેલુ નથી

पंचम सस्थानद्वारमाह ।

પાચમુ સસ્થાન દ્વાર કહેછે

सर्वे सुराश्च भीमो भीमसेन इति न्यायेन समचतुरस्र सस्थाना ।

ભીમ એટલુ બોલવાથી જેમ ભીમસેન સમજાયછે, તેમ સત્ર દેવતાઓ એટલુ કહેવાથી દેવતાના તેર દંડકના જીવો સમ ચોરસ સસ્થાનવાલા છે

नरतिर्यचौ षट्सस्थानौ ।

મનુષ્ય અને તિર્યંચ-એ દંડકના જીવ છ સસ્થાનવાલા હોયછે

विकलेन्द्रिय नैरयिका हुडसस्थाना ॥ १२ ॥

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક અને નારકીનો એક દંડક-એ ચાર દંડક હુડ સસ્થાનવાલા હોયછે

स्थिराणापड्विधसंस्थानराहित्येऽपि संस्थानानां आकारभेदत्वादेव एतच्छरीराकारानाह।

સ્થાવરના પાચ દડકના જીવો છ પ્રકારના સસ્થાનથી રહિત છે, તે છતા સસ્થાનોને આકારનુ ભેદપણુ હોવાથીજ તેમના શરીરના આકાર કહેછે—

मूल.

नाणाविह धयसूई, वुव्वुयवण वाउ तेउ अपकाय।
पुढवी मसूर चंदा, कारा संठाणओ भणिया ॥ १३ ॥

ભાવાર્થ

વનસ્પતિ કાયના દડકને વિષે જાત જાતના આકાર હોયછે, વાયુકાયના દડકમા ધ્વજાના જેવો આકાર હોયછે, તેઉકાયના દડકમા સોયના જેવો આકાર હોયછે, અપ્કાયના દડકમા પરપોટાના જેવો આકાર હોયછે, અને પૃથ્વીકાયના દડકમા મસૂરની દાલના જેવો અને ચદ્રના જેવો આકાર હોયછે એ પ્રમાણે સસ્થાનો ભગવતી પ્રમુખ સિદ્ધાત વિષે કહેલા છે ૧૩

अवचूर्णि.

नानाविध, १ ध्वज. पताका, २ सूची, ३ बुद्बुदाकाराणि क्रमेण वनस्पतिवायुतेजोऽप्कायशरीराणि।

१ નાના પ્રકારના આકાર, ૨ ધ્વજ એટલે પતાકા, ૩ સૂચી સોય, ૪ પરપોટાના આકારે અનુક્રમે વનસ્પતિ, વાયુકાય, તેઉકાય, અને અપ્કાય જીવના શરીરોના હોયછે

पृथ्वी अर्द्धमसूराकारा भणिता भगवत्यादौ ।

પૃથ્વીકાયનો આકાર અર્ધીમસૂરની દાલ જેવો છે, એમ ભગવતી વગેરે સિદ્ધાંતમાં કહેલુ છે,

षष्ट कषायद्वारमाह

છટ્ઠું કષાય દ્વાર કહેછે.

मूल

सव्वेवि चउकसाया, लेसछगं गब्भतिरिय मणुएसु ।
नारयतेउवाऊ, विगला वेमाणिय तिलेसा ॥ १४ ॥

भावार्थ

સર્વે ચોવીશ દંડકોના જીવોને વિષે, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-એ ચાર કષાય હોયછે, ગર્ભ તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્ય-એ બે દંડકને વિષે છ લેશ્યાઓ હોયછે વિકલેંદ્રય ॥ ત્રણ દંડક અને વૈમાનિક દેવતાના એક દંડકને વિષે કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત-એ ત્રણ લેશ્યાઓ હોયછે ૧૪

अवचूर्णि.

सर्वेपि जीवा चतुः कषायवंत ।

સર્વે ચોવીશ દંડકના જીવો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયવાલા હોયછે

निः कषायाश्च केचन मनुष्येषु ।

મનુષ્યોમા કેટલા એક કષાય વગરના જીવો હોયછે

सप्तमं लेश्याद्वारमाह.

સાતમુ લેશ્યાદ્વાર કહે છે

लेश्याषट्कं गर्भजतिर्यग्मनुष्येषु ।

ગર્ભજ તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્યોમા છ લેશ્યાઓ હોયછે

नारकतेजोवायुविकला वैमानिकाश्च त्रिलेश्याः ।

નારકી, તેઊકાય, વાયુકાય, ત્રણ વિકલેંદ્રિય અને વૈમાનિક દેવતાઓ ત્રણ લેશ્યાવાલા હોયછે

प्रथमद्वितीययोः पृथिव्योः कापोता ।

પેહેલી અને બીજી નારકીની ભુમિમા કાપોત લેશ્યા છે

तृतीयस्यामुपरि कापोता अधो नीला ।

ત્રીજી નારકીની ભુમિમા ઉપર કપોત લેશ્યા અને નીચે નીલ લેશ્યા છે

पंकाया नीला धूमायां नीला कृष्णा च ।

ચોથી પંકા નારકીમા નીલ લેશ્યા અને પાચમી ધૂમા નારકીમા નીલ અને કૃષ્ણ લેશ્યા છે,

षष्ठी सप्तम्योः कृष्णा एव ।

છઠી અને સાતમી નારકીમા કૃષ્ણ લેશ્યા છે

तथा सौधर्मेशानयोस्तेजः कल्पत्रये पद्मा लां-

सकादिर्षु शुक्ला एवेति ।

તથા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવ લોકમા તેજોલેશ્યા છે ત્રણ કલ્પ (દેવલોક) મા પદ્મ લેશ્યા છે અને લાતક વગેરેમા શુકલ લેશ્યા છે . ૧૪

मूल.

जोइसियतेउलेसा, सेसा सव्वेवि हुंति चउलेसा ।
इंदियदार सुगमं, मणुयाण सत्त समुग्घाया ॥ १५ ॥

ભાવાર્થ

જ્યોતિષ્ક દેવોના દડકને વિષે તે જો લેશ્યા હોયછે અને બાકીના દશ ભુવનપતિના દશ દડક, અગીયારમો વ્યતર દેવતાને દડક બારમો પૃથ્વી કાયનો, તેરમો અપકાયનો, ચૌદમો વનસ્પતિ કાયનો દડક—એ બધા દડકોને વિષેપણ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ—એ ચાર લેશ્યાઓ હોયછે અને આઠમુ ઇન્દ્રિયદ્વાર સુગમ છે અને નવમા સમુદ્ઘાત દ્વારમા મનુષ્યના એક દડકને વિષે વેદના વિગેરે સાત સમુદ્ઘાત હોયછે ૧૫ .

अवचूर्णि

ज्योतिष्का: केवल तेजोलेश्यावत ।

જ્યો તિષ્ક દેવનાઓને ફકત તેજોલેશ્યા હોયછે

शेषा· सर्वेऽपि पृथिव्यपूवनस्पतिभ्रवनपति व्यंतराश्चतुर्लेश्या भवंति ।

બાકીના સર્વેપણ પૃથ્વીકાય, અપકાય, વનસ્પતિકાય, ભવનપતિ અને વ્યતર દેવતાઓ ચારલેશ્યા વાલા હોયછે

तेजो लेश्यावंतां केपाचिद्देवाना भूजलवनेषूत्पादात् कियत्कालं तल्लेश्यासंभव ।

તેજોલેશ્યાવાલા કેટલા એક દેવતાઓ પૃથ્વી, જલ અને વનમા ઉત્પન્ન થાયછે, તેથી કેટલેક વખત સુધી તેમને તે લેશ્યાનો સભવ છે

इंद्रियद्वारं सुगमं ।

(આઠમુ) ઇંદ્રિદ્વાર સુગમછે

नवम समुद्घातद्वारमाह

નવમુ સમુદ્ઘાત દ્વાર કહેછે

मनुष्येषु सप्त समुद्घाताः

મનુષ્યોના એક દડકમા વેદનાદિક સાતસમુદ્ઘાત હોયછે

सप्त समुद्घाताना नामान्याह ।

તે સાતે સમુદ્ઘાતના નામ કહેછે

मूल.

वेयण कसायमरणे, वेउव्विय तेय एय,
आहारे ।
केवलिय समुग्घाया, सत्त इमे हुंति सन्नीणं
॥ १६ ॥

ભાવાર્થ

પેહેલી વેદના સમુદ્ઘાત, બીજી કષાયસમુદ્ઘાત, ત્રીજી મરણ સમુદ્ઘાત, ચોથી વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, પાચમી તૈજસ સમુદ્ઘાત, છઠી આહાર સમુદ્ઘાત અને સાતમી કેવલી સમુદ્ઘાત—એ સાતે સમુદ્ઘાત સન્ની પચેદ્રિય મનુષ્યને હોયછે

(આ ગાથા સુગમ છે, તેથી અવચૂર્ણી નથી)

मूल

एगिंदियाण केवल, तेउ आहारग विणाउ चत्तारि ।
ते विउव्विय वज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥ १७

ભાવાર્થ

એકદ્રિય વૈક્રિય વાયુકાય જીવોને પેહેલી કેવલી, બીજી તૈજસ અને ત્રીજી આહારક—એ ત્રણ સમુદ્ઘાતને વર્જીને બાકીની એક વેદના, બીજી કષાય, ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્ઘાત હોય છેતે ચારમાથી એક વૈક્રિય સમુદ્ઘાત ને વર્જીને એક વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ઘાત વાયુકાયના દડક વિના બાકીના ચાર સ્થાવરના ચાર દડકને વિષે હોયછે તેમજ વિકલેદ્રિયના ત્રણ દડકમા પણ તે ત્રણ સમુદ્ઘાત હોયછે અને સન્ની પચેદ્રિય એવા ગર્ભજ મનુષ્યને તો તે સાતે સમુદ્ઘાત હોયછે ૧૭

मूल.

**पणगब्भतिरि सुरेसु, नारयवाऊसु चउर-
तिय से से ।
विगल दुदिट्ठी थावर, मिच्छत्ती सेसतिय
दिट्ठी ॥ १८ ॥**

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દંડક અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે પેહેલી આહારક અને બીજી કેવલી—એ બે સમુદ્‌ઘાતને વર્જીને બાકીની પાંચ સમુદ્‌ઘાત હોયછે નારકીનો એક દંડક, અને વાયુકાયનો એક દંડક—એ બંને દંડકને વિષે પેહેલી વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય—એ ચાર સમુદ્‌ઘાત હોયછે અને શેષ એટલે એક વાયુકાય વિના બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે એક વેદના બીજી કષાય અને ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્‌ઘાત હોયછે

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ—એ બે દૃષ્ટિ હોયછે તથા સ્થાવરના પાંચ દંડને વિષે તેમજ સંમૂર્છિમ મનુષ્યમાં પણ મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે અને બાકીના જે દંડક રહયા એટલે એક નારકી, એક ગર્ભજ તિર્યંચ, એક ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેર દેવતાના—એ મળીને સોળ દંડકને વિષે સમ્યકત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર— એ ત્રણે દૃષ્ટિ હોયછે ૧૮

अवचूर्णि.

गर्भजतिर्यक्सुरयोः पंच ।

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દડકમા અને દેવતાના તેર દડકને વિષે આહારક તથા કે ાી સિવાય પાચ સમુદ્ઘાત હોયછે

नारकवाय्वोश्चत्वार

નારકીના એક દડકમા અને વાયુકાયના એક દડકમા વેદના, કષાય, મરણ અને વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્ઘાત હોયછે

शेषे स्थावरे विकले च त्रय समुद् घाता सर्वत्रानुक्रमेण ।

વાયુકાય શિવાય બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દડકને વિષે વેદના, કષાય અને મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ઘાત હાયછે એ સર્વેમા અનુક્રમે જાણવુ

दशम दृष्टिद्वारमाह ।

દશમુ દષ્ટિદ્વાર કહેછે

विकलेपु दृष्टिद्विक सम्यक्त्वमिथ्यात्वरूप ।

વિકલેદ્રિયના ત્રણ દડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ—એ બે દ્રષ્ટિઓ હોયછે

स्थावरा मिथ्यात्विन

પાચે સ્થાવરના દડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે

शेषा तिर्यक्सुरनारकनरा त्रिदृष्टय सम्यग् मिथ्यात्वमिश्रसहिता भवति।

ઉપરના આઠ દડકને મુકી બાકી રહેલા એ નારકીનો, એક ગર્ભજ તિર્યંચનો એક ગર્ભજ મનુષ્યનો અને તેર દેવતાના મલી સોળ દડકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્રએ ત્રણ દૃષ્ટિ હોયછે

अथैकादशं दर्शनद्वारमाह ।

હવે અગીયારમુ દર્શન દ્વાર કહેછે

मूल.

थावरवितिसु अचरकु, चउरिंदिसु तदुगं सुए भणिय ।
मणुआ चउ दसणिणो, सेसेसु तिग तिगं भणियं ॥ १९ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સ્થાવરના પાચ દડક, બે ઇન્દ્રિયનો એક દડક તેન્દ્રિયનો એક દડક, એમ સાત દડકને વિષે અચક્ષુદર્શન હોયછે ચતુરિન્દ્રિયને વિષે ચતુ દર્શન અને અચક્ષુ દર્શન—બને દર્શન સિદ્ધાતને વિષે કહેવાછે મનુષ્યના એક દડકને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ અને કેવલ એ ચાર દર્શનો હોયછેઅને બાકીના એટલે તેર દેવતાના એક નારકીનો અને એક પચેન્દ્રિય તિર્યચના—એમ પનર દડકોને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિ—એ ત્રણ ત્રણ દર્શનો સિદ્ધાતને વિષે કહેલાછે ૧૯

अवचूणि

स्थावरद्वींद्रियेपु केवलमचक्षुदर्शनं ।

પાચ સ્થાવરના પાચ દડક, બે ઇન્દ્રિયનો એક દડક અને તેન્દ્રિયનો એક દડક—એ સાત દડકને વિષે કેવલ અચક્ષુ દર્શન હોયછે

चतुरिंद्रियेषु तद् द्विकं चक्षुरचक्षुरूपम

ચતુરિંદ્રિયના દંડકોને વિષે ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન–બને હોય છે

श्रुते कर्मग्रन्थादौ नणित ।

શ્રુત એટલે કર્મ ગ્રંથ વગેરેમા કહેલુ છે

-मनुष्याश्चतुर्दर्शनिन ।

મનુષ્યોને ચારે દર્શન હોય છે

शेषेषु सुरनारकतिर्यक्षु त्रिक त्रिक दर्शनस्य चक्षुरचक्षुरवधिरूपं । १ए

શેષ એટલે બાકી રહેલા દેવ, નારકી અને તિર્યચને ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને અવધિ દર્શન–એ ત્રણ ત્રણ દર્શન હોય છે

द्वारद्वयं समकमाह ।

જ્ઞાન દ્વાર અને અજ્ઞાન દ્વાર એ બે બારમુ અને તેરમુ દ્વાર કહેછે,

मूल.

अन्नाण नाण तिय तिय, सुरतिरि निरण थिरे अनाणदुग ।
नाणन्नाण दुविगले, मणुए पण नाण तिअ नाणा ॥ २० ॥

ભાવાર્થ

દેવતાના તેર દંડક, તિર્યંચનુ એક અને નારકીનુ એક

દડક—એ પનર દડકને વિષે ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ જ્ઞાન પણ હોય છે, એટને મિથ્યા દૃષ્ટિ જીવને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન—એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે સ્થાવર જીવના પાચ દડકને વિષે મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે વિકલેદ્રિય જીવના ત્રણ દડકને વિષે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બને હોય છે એટલે મતિજ્ઞાન તથા શ્રુત જ્ઞાન અને મતિઅજ્ઞાન તથા શ્રુતઅજ્ઞાન હોયછે અને મનુષ્યના એક દડકને વિષે મતિજ્ઞાન વગેરે પાચ જ્ઞાન અને મતિ અજ્ઞાન વગેરે ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ૨૦

अवचूर्णि.

द्वंद्वैकवद्भावात् सुरतिर्यग्निरये अज्ञानत्रिकं ज्ञानत्रिक च भवंति सम्यक्त्वप्राप्तौ ।

सुरतिर्यग्निरये એ પદમા એકવદ્ભાવ દ્વદ્વ સમાસ થાયછે, દેવ, તિર્યંચ અને નારકીના દડકમા ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન પણ હોયછે, કારણ કે, જ્યારે સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય, ત્યારે ત્રણ જ્ઞાન પણ થઇ શકે છે

स्थिरे अज्ञानाद्धकं ।

સ્થાવર જીવના પાચ દડકમાં મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે

यद्यपि भूदकवनेष सैद्धांतिकमतेन सम्यक्त्व वमतः देवानां तेषूत्पादे सास्वादनसद्भावाच्च श्रुत मती भवतः परं नेहाधिकृते ।

એક સિદ્ધાતના મત પ્રમાણે તો પાચ સ્થાવરમા પૃથ્વી કાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિ કાયના દડકમા સમ્યકત્વને વમન કરનારા દેવતાઓ તેમા ઉત્પન્ન થાયછે, ત્યારે સાસ્વાદનના સદ્ભાવથી તેઓને ત્યા શ્રુતજ્ઞાન તથા મતિજ્ઞાન થાયછે, પરતુ તે અહી માનેલા નથી

विकले ज्ञानाज्ञानयोर्द्विकम् ।

વિકલેદ્રિયના ત્રણ દડકને વિષે બે જ્ઞાન અને બેઅજ્ઞાન હોયછે

मनुष्येषु पचज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि न्नवति ।

મનુષ્યના એક દડકમા પાચજ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોયછે

चतुर्दश योगद्वारमाह ।

હવે ચૌદમુ યોગ દ્વાર કહે છે

मूल

इक्कारस सुरनिरए, तिरिएसु तेर पन्नर मणुएसु ।
विगले चउ पणवाए, जोगतिय थावरे होइ ॥ २१ ॥

ભાવાર્થ

દેવતાના તેર દડક અને નારકીનુ એક દડક—એ ચૌદ દડકમા સત્યમનોયોગ વિગેરે મનના ચાર યોગ, સત્ય વચન યોગ વિગેરે વચનના ચાર યોગઅને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ કાયાના યોગ મળી અગીયાર યોગ થાયછે તિર્યચના એક દડકમા આહારક કાય યોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ—એ બે યોગવર્જીને બાકીના

તેરયોગ હોયછે, મનુષ્યના એક દડકમા પનર યોગ હોયછે, વિકલેદ્રિયના ત્રણ દડકમા ઔદારિક કાય યોય, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, કાર્મણ કાયયોગ અને અસત્યા મૃષા વચન યોગ એ ચાર યોગ હોયછે વાયુકાયના એક દડકમા ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, અને કાર્મણ કાય યોગ, વૈક્રિય કાય યોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાય યોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ પાંચયોગ હોયછે અને વાયુકાય શિવાય પૃથ્વી વિગેરે ચાર સ્થાનકના ચાર દડકમા ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોયછે ૨૧

अवचूर्णि

औदारिकद्विकाहारकद्विकाभावात् सुरनिरयथोर्विषये एकादश योगाः ।

એટલે ઔદારિક કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ ઔદારિક બે અને આહારક બે એટલે આહારક કાય યોગ અને આહારક મિશ્રકાય યોગ—એ ચાર યોગના અભાવથી દેવતાના તેરદડકને વિષે નારકીના એક દડકને વિષે બધા મળીને અગીયાર યોગ હોયછે

तिर्यक्षु त्रयोदश ।

તિર્યંચના એક દડકમાં તેર યોગ હોય છે

केषाचिद्वैक्रियलब्धिसंभवे तत् द्विकसंभवात् ।

કેટલા એક તિર્યંચને વૈક્રિયલબ્ધિ થવાને સભવ હોનાથી તે બને યોગનો સભવ છે

पंचदश मनुष्येषु ।

મનુષ્યના એક દંડકમા પનર યોગ હોય છે

विकले औदारिकद्धिककार्मणातिमन्नापारूपं योगचतुष्क ।

વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડકમા ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, કાર્મણ કાયયોગ અને અસત્યામૃષા વચનયોગ–એ ચાર યોગ હોય છે

पचवाते औदारिकद्धिकवैक्रियद्धिककार्मणरूप ।

વાયુકાયના એક દંડકને વિષે ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ–એ પાચ યોગ હોય છે

योगत्रिक स्थावरचतुष्के न्नवति ।

પૃથ્વીકાય વગેરે સ્થાવરના ચાર દંડકમા ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ–એ ત્રણ યોગ હોય છે ૨૧

पचदशमुपयोगद्धारमाह ।

પનરમુ ઉપયોગ દ્વાર કહેછે

मूल,

उवओगा मणुएसु, बारस नव निरिय
तिरिय देवेसु ।
विगलदुगे पण छक्क, चउरिंदिसु थावरे
तियग ॥ २२ ॥

भावार्थ

મનુષ્યના એક દંડકમા બાર ઉપયોગ હોય છે, નારકીના એક દંડકમા, તિર્યંચના એક દંડકમા અને દેવતાના તેર દંડકમા મન પર્યવ જ્ઞાન, કેવલ જ્ઞાન, અને કેવલ દર્શન એ ત્રણ ઉપયોગ શિવાય બાકીના નવ ઉપયોગ હોય છે વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે એટલે બેઇન્દ્રિય અને તેઇન્દ્રિય–એ બે દંડકને વિષે મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુ દર્શન–એ પાચ ઉપયોગ હોય છે ચૌરિન્દ્રિયના દંડકને વિષે છ ઉપયોગ હોયછે એટલે ઉપરના પાચ ઉપયોગમા છઠ્ઠુ ચક્ષુર્દર્શન મેળવતા છ ઉપયોગ થાય છે અને સ્થાવરના પાચ દંડકને વિષે મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુર્દર્શન–એ ત્રણ ઉપયોગ હોય છે ૨૨

अवचूर्णि

मनुष्येषु द्वादश उपयोगाः ।

મનુષ્યના એક દંડકને વિષે બાર ઉપયોગ હોય છે

अष्टौ साकाराश्चत्वारो निराकारा ।

તેમા આઠ સાકાર ઉપયોગ છે અને ચાર નિરાકાર ઉપયોગ છે

एते एव मन.पर्यायकेवलज्ञानकेवलदर्शन रहिता नव निरयतिर्यग् देवेपु ।

એ બાર ઉપયોગમાથી મન પર્યાય, કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શન–એ ત્રણ ઉપયોગ શિવાયના બાકીના નવ ઉપયોગ નારકીના એક દંડકમા, તિર્યંચના એક દંડકમા અને દેવતાના તેર દંડકમા હોય છે

विकलद्विके मतिश्रुतिमत्यज्ञानश्रुताज्ञाना

चक्षुर्दर्शनरूपाः पञ्चोपयोगा ।

વિકલેદ્રિય એટલે બેદ્રિય અને તેદ્રિય–એ બે દડકને વિષે મતિ જ્ઞાન, શ્રુત જ્ઞાન, મત્ય જ્ઞાન, શ્રુતા જ્ઞાન અને અચક્ષુ દર્શન–એ પાચ ઉપયોગ હોય છે

चतुरिन्द्रियेषु पञ्चपूर्वोक्ता चक्षुर्दर्शनसहिता' षडुपयोगा ।

ચૌરિન્દ્રિયના દડકને વિષે ઉપર કહેલા પાચ અને તેમા ચક્ષુદર્શન મેળવતા છ ઉપયોગ હોયછે

स्थावरे त्रिकम् ।

સ્થાવરના પાચ દડકમા મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શન–એત્રણ ઉપયાગ હોયછે

षोडश सप्तदशच सख्याद्वारमाह ।

સોળમુ અને સત્તરમુ સખ્યા દ્વાર કહે છે

मूल

सखमसखा समए, गब्भयतिरि विगल नारय सुराय ।
मणुआ नियमा सखा, वणणता थावर असखा ॥ २३ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિયચને એક દડક, વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દડક–નારકીનો એક દડક અને દેવતાના તેર દડક એ સર્વ મળી અઢાર

દંડકના જીવ એક સમયમા સંખ્યાતા અથવા-અસંખ્યાતા ઉપજતા લાભે છે. ગર્ભજ મનુષ્યના એક દંડકને વિષે એક સમયમાં નિશ્ચયથી સંખ્યાતા જીવ ઉપજતા લાભેછે અને પાચ સ્થાવરમા હેલા વનસ્પતિકાયના એક દંડકને વિષે એક સમયમાં અનંતાજીવ ઉપજેછે અને બાકીના ચાર સ્થાવરના જીવોના ચાર દંડકને વિષે એક સમયમા અસંખ્યાતા જીવ ઉપજેછે ૨૩

अवचूर्णि

चतुर्दशरज्जात्मकेऽपि लोके एकस्मिन् समये उत्पद्यमाना नियमेति पदं सर्वत्र ग्राह्यं तेन नियमान्निश्चयेन गर्भजतिर्यक्विकलनारकसुराश्च एको द्वौ त्रयोदश विंशतिर्यावत्संख्याता असंख्याताः प्राप्यंते नत्वनंताः ।

આ ચૌદ રાજ લોકમા પણ એક સમયની અંદર ગર્ભજ તિર્યંચ, વિકલેંદ્રિય, નારકી અને દેવતાના મળી અઢાર દંડકોના જીવો આહિ (નિયમથી) એ પદ સર્વ ઠેકાણે લેવુ એટલે નિશ્ચયથી એક, બે, ત્રણ, દશ, વીશ, એમ સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા ઉપજે છે-ઉપજતા લાભે છે, અનંતા ઉપજતા નથી

मनुष्यास्तु नियमात्संख्याता एव ।

મનુષ્યના એક દંડકના જીવ નિશ્ચયથી સંખ્યાતાજ ઉપજે છે

वनस्पतयोऽनंता ।

વનસ્પતિ કાયનાં દંડકે અનંતા જીવ ઉપજે છે.

" निच्चमसंखो भागो अणंतजीवो चयइए "

इति वचनात् शेषाश्चत्वार स्थावरा' असख्याता एव न संख्याता नचानता ॥ २३ ॥

"નિત્યે ચાર સ્થાવરના જીવોમા અસખ્યાતમો ભાગ અનત જીવવાલો ઉપજે છે ' એવુ શાસ્ત્રનુ વચન છે, તેથી બાકીના ચાર સ્થાવરોના જીવો અસખ્યાતાજ છે, તેઓ સખ્યાતા નથી તેમ અનતા નથી ૨૩

प्रस्तावादाह ।

ચાલતા પ્રસગથી તે કહેછે

मूल

असन्नी नर असखा, जह उववाए तहेव चवणेवि ।

बावीस सगति दस वा, स सहस्स उक्किठ पुढवाई ॥ २४ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના દડક માહેવા જે અસજ્ઞી મનુષ્ય એટલે સમૂર્છિમ મનુષ્ય છે, તે એક સમયમા અસખ્યાતા ઉપજે છે જેવી રીતે આ ચોવીશ દડકને વિષે એક સમયમા ઉપજવાની સખ્યા કહી તેવીજ રીતે તે ચોવીશ દડકની અદર ચ્યવવાની સખ્યા વિષે પણ જાણી લેવુ તેઉકાય શિવાયના પૃથ્વીકાય વિગેરે ચાર સ્થાવરોના દડકને વિષે અનુક્રમે બાવીશ, સાત, ત્રણ, અને દશહજાર વર્ષનુ ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જાણવુ એટલે પૃથ્વીકાયને વિષે બાવીશ હજાર વર્ષનુ આયુષ્ય, અપૂકાયને વિષે સાત

હજાર વર્ષનુ આયુષ્ય વાયુકાયને વિષે ત્રણહજાર વર્ષનુ આયુષ્ય અને વનસ્પતિ કાયને વિષે દશહજાર વર્ષનુ આયુષ્ય જાણવુ. ૨૪

अवचूर्णि

असंज्ञिनो नरा उत्पद्यमाना असंख्याता लभ्यते ।

અસ જ્ઞી મનુષ્ય એટલે સ મૂર્છિમ મનુષ્યના દ ડકના જીવો અસ ખ્યાતા ઊપજતા લાભે છે

अत्रैव अतिदेशमाह ।

અહિ અતિદેશ કહે છે

यथोपपातद्वारं संख्यामाश्रित्य व्याख्यातमेव च्यवनद्वारमप्यवसातव्यं समानत्वाडुपपातच्यवनयोः।

જેવી રીતે સ ખ્યાને આશ્રીને આ ઉપપાત દ્વારની વ્યાખ્યા કરવામા આવી છે, તવીજ રીતે ચ્યવન દ્વાર પણ જાણી લેવુ, કારણકે, ઉપપાત અને ચ્યવન એ બને દ્વાર સરખાજ છે

अष्टादशं आयुर्द्वारमाह ।

અઢારમુ આયુ'યની સ્થિતિનુ દ્વાર કહે છે

अग्रे स्थितं आयुरिति पदं सर्वत्रानुवर्त्तनीयम ।

આયુ એ પદ આગવ રહેલુ છે, તે સર્વ ઠેકાણે જોડવુ

तेन पृथिव्या' द्वाविंशति वर्षसहस्राणि उत्कृष्ट मायुरिति सर्वत्र योज्यम् ।

તેથી પૃથ્વીકાયના દ ડકના જીવોનુ ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાવીસ હજાર વર્ષનુ છે, એમ સર્વ ઠેકાણે જોડી દેવુ

उदकस्य सप्त ।

અપ્કાયના દંડકના જીવોનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનુ છે

वायोस्त्रीणि ।

વાયુકાયના દંડકના જીવોનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુ ત્રણ હજાર વર્ષનુ છે

वनस्पतेर्दशवर्ष सहस्त्राणि ।

વનસ્પતિ કાયના દંડકના જીવોનુ ઉત્કૃષ્ટ દશહજાર વર્ષનુ આયુષ્ય હોય છે ૨૪

मूल

तिदिणग्गिति पल्लाउ, नरतिरिसुरनिरयसा-गरतितीसा ।
वंतर पल्ल जोइस, वरिसलरकाहिय पलियं ॥ २५ ॥

ભાવાર્થ

અગ્નિકાય જીવોનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનુ જાણવુ મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દંડકને વિષે ત્રણ પલ્યોપમનુ આયુષ્ય જાણવુ દેવતા અને નારકીના દંડકના જીવોની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યની સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની જાણવી વ્યંતર દેવતાનુ આયુષ્ય એક પલ્યોપમનુ જાણવુ અને જ્યોતિષદેવતાનુ આયુષ્ય એકલાખ વર્ષે અધિક પલ્યોપમનુ જાણવુ તેમા ચંદ્રનુ આયુષ્ય એકલાખ વર્ષે અધિક એક પલ્યોપમનુ સમજવુ અને સૂર્યનુ આયુષ્ય એક હજાર વર્ષે અધિક એક પલ્યોપમનુ સમજવુ ૨૫

अवचूर्णि

अग्नेस्त्रीणि दिनान्यायु ।

અગ્નિકાય જીવોનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનુ છે

गर्भजतिर्यग्नरा. त्रिपल्यायुपः ।

ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચના જીવોનુ આયુષ્ય ત્રણ પલ્યોપમનુ છે

देवकुर्वादिपु सुरनारकाणा त्रयस्त्रिंशतिसागरोपमानि ।

દેવકુરૂ વિગેરેમા દેવતા તથા નારકીના જીવોનુ આયુષ્ય તેત્રીશ સાગરોપમનુ છે

व्यतराणां पल्योपमम् ।

વ્યતર દેવતાઓનુ આયુષ્ય એક પલ્યોપમનુ છે

ज्योतिपा वर्पलक्षाधिक पल्योपमम् ।

જ્યોતિષી દેવતાઓનુ આયુષ્ય એકલાખ વર્ષથી અધિક એક પલ્યોપમનુ છે

असुराणामायु' स्थितिमाह ।

અસુર કુમાર દેવતાના આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે

मूळ.

असुराण अहिय अयर, देसूण दुपल्लय नव निकाए ।
वारस वासुणु पदिण, छम्मासुकिट्ठ विगलाउ ॥ २६ ॥

ભાવાર્થ

અસુર કુમાર નિકાય સંબંધી દેવતાના દંડકને વિષે એક સાગરોપમથી કાંઈક અધિક આયુષ્ય જાણવું અને બાકીના નવ નિકાયના દેવતાનું આયુષ્ય કાંઈક ઊણા એવા બેપલ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવું. વિકલેન્દ્રિયમાં બેઇંદ્રિયનું બાર વર્ષનું, તેંદ્રિયનું ઓગણપચાશ દિનસનું અને ચૌરિંદ્રિયનું છમાસનું આયુષ્ય જાણવું, એ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમજવી. ૩૬

अवचूर्णि

असुराणा चमरादीना कियताप्यधिक अतरं सागरोपमम् ।

અસુર એટલે ચમર વિગેરે દેવતાનું આયુષ્ય, કાંઈક અધિક એવા સાગરોપમનું છે.

शेषे निकायनवके देशोनपल्योपमाद्विकम् ।

બાકીના નવ નિકાય દેવતાઓનું આયુષ્ય એક દેશે ઊણા એવા બે પલ્યોપમનું છે.

दक्षिणदिशामाश्रित्य अर्द्धपल्योपम उत्तरस्या तु देशोनपल्योपमे द्वे ।

દક્ષિણ દિશાને આશ્રીને બેનું અર્ધ પલ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું અને ઉત્તર દિશાને આશ્રીને એક દેશે ઊણા એવા બે પલ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું.

द्वींद्रियाणां द्वादशवर्षाणि ।

બેઇંદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય બાર વર્ષનું સમજવું.

त्रींद्रियाणामेकोनपचाशद्दिनानि ।

તેરિંદ્રિય જીવોનુ આયુષ્ય ઓગણપચાશ દિવસોનુ સમજવુ

चतुरिंद्रियाणा पण्मासा उत्कृष्टमायु ।

ચૌરિંદ્રિય જીવોનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છમાસનુ સમજવુ

उक्तोत्कृष्टा स्थिति. ।

આ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલી છે

अथ जघन्या तामेवाह ।

હવે આયુષ્યનીજઘન્ય સ્થિતિ કહે છે

मूल

पुढवाइ दसपयाण, अतमुहुत्तं जहन्न आउ ठिई ।
दससहस वरिसठिई, भवणाइव निरयवितरिया ॥ २७ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ દડક એટલે સ્થાવરના પાચ દડક, વિકલેદ્રિયના ત્રણ દડક, તિર્યંચ પચેદ્રિયનો એક દડક અને મનુષ્યનો એક દડક—એ દશ દડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અતર્મુહૂર્તની જાણવી ભવનપતિના દશ દડક, નારકીનો એક દડક, અને વ્યતર દેવનો એક દડક—એ બાર દડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની જાણવી ૨૭

अवचूर्णि

स्थावरपचकविकलत्रिकतिर्यक्नराणामतर्मुहूर्त जघन्यायु. स्थिति ।

પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેદ્રિય, એક તિર્યંચ અને એક મનુષ્ય–એ દશ દડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અત મુંહૂર્ત્તની જાણવી

भवनाधिपनरकव्यतरा जघन्यतो दशसहस्रस्थितिका भवति ।

ભવનપતિના દશ દડક, નારકીનો એક દડક અને વ્યતર દેવતાનો એક દડક–એ બાર દડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની જાણવી   ૨૭

अथ वैमानिकानामायु स्थितिमाह ।

હવે વૈમાનિક દેવતાઓની આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે

मूल

वेमाणिय जोइसिया, पल्ल तयर्द्धस आउआ होत ।
सुरनरतिरि निरएसु, छपज्जत्ति थावरे चउग ॥ २८ ॥

ભાવાર્થ

વૈમાનિક દેવતાના દડકને વિષે જઘન્યથી એક પલ્યોપમનુ આયુષ્ય થાયછે અને જ્યોતિષ દેવતાના દડકને વિષે જઘન્યથી

એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગ જેટલુ આયુષ્ય થાય છે

દેવતાના તેર દંડક, મનુષ્યનો એજ દંડક, તિર્યંચનો એક દંડક, અને નારકીનો એક દંડક—એ સોળ દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિ હોયછે અને સ્થાવરના પાચ દંડકને વિષે ભાષા અને મન-એ બે પર્યાપ્તિ શિવાય બીજી ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે ૨૮

अवचूर्णि

वैमानिका ज्योतिषिकाश्च जघन्यतः क्रमेण एक पल्योपमाष्टभागायुषो भवति ।

વૈમાનિક દેવતા અને જ્યોતિષી દેવતા અનુક્રમે જઘન્યથી એક પલ્યોપમ અને એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગની આયુષ્ય વાલા હોયછે, એટવે વૈમાનિક દેવતાના દંડકનુ જઘન્યથી એક પલ્યોપમનુ અને જ્યોતિષી દેવતાના દંડકનુ એક પલ્યોપમના નાઆઠ ભાગનુ આયુષ્ય હોય છે

अथैकोनविंशतितमं पर्याप्तिद्वारमाह ।

હવે ઓગણીશમુ પર્યાપ્તિ દ્વાર કહે છે

सुरनरतिर्यक्‌निरयेषु पर्याप्तेषु षट्‌पर्याप्तयो भवन्ति ।

પાર્યાપ્ત એવા દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીના દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિઓ હોય છે

स्थावरे आहारशरीरइंद्रियश्वासोच्छ्वासरूप पर्याप्तिचतुष्कं ।

પૃથ્વીકાય વિગેરે પાચ સ્થાવરોના પાચ દંડકમા આહાર, શરીર, ઇંદ્રિય, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ એ ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે

अपर्याप्ता अपिजीवापर्याप्तित्रयं समाप्यैव म्रियंते नार्वाक् ॥ २८ ॥

અપર્યાપ્તા જીવ પણ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂરી કરીનેજ મૃત્યુ પામે છે, તે પેહેલા મૃત્યુ પામતા નથી, ૨૮

मूल

विगले पंच पजत्ती, छद्दिसि आहार होइस व्वेसि ।
पणगाइ पए भयणा, अह सन्नितिय भणिस्सामि ॥ २९ ॥

ભાવાર્થ

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મન પર્યાપ્ત શિવાયની બાકીની પાંચ પર્યાપ્તિ હોય છે

સર્વ ચોવીશ દંડકને વિષે છવિસિ એટલે ચારદિશા, નીચેની દિશા અને ઉંચી દિશા–એ છદિશાનો આહાર હોયછે અને પૃથ્વી કાય વિગેરે પાંચ સ્થાવરના દંડકને વિષે ભજના છે એટલે છ દિશિનો આહાર હોય અને ન પણ હોય તે પછી હવે હું ત્રણ સજ્ઞાનું દ્વાર કહીશ ૨૯

अवचूर्णि,

पूर्वोक्त पर्याप्तिचतुष्कं भाषापर्याप्त्यधिकं विकलेपर्याप्तिपंचकम् ।

ઉપર કહેલ આહાર, ઇંદ્રિય અને શ્વાસોશ્વાસ–એ ચાર

પર્યાપ્તિમાં ભાષા પર્યાપ્તિ અનિ-ઉમેરતા વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે પાચ પર્યાપ્તિ હોયછે

अथ विंशतितममाहारद्वारमाह ।

હવે વીશમુ આહારદ્વાર કહેછે

सर्वेषां जीवानां षट्दिक्क आहारो नवति ।

સર્વ-ચોવીસ દંડકના જીવોને છદિશાનો આહાર હોયછે

सर्वे जीवा दिक्षट्कस्थानाहारपुद्गलान् गृह्णतीतिनाव ।

ભાવાર્થ એવો છેકે, સર્વજીવો છદિશાના સ્થાનોના આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરેછે

पंचदिक्कादिके आहारे नजना ।

પાચ સ્થાવરના જીવોના દંડકને વિષે ભજના છે

यथा लोकांतर्वर्त्तिजीवाना पंचदिक्क. ।

જેમકે લોકની અંદર રહનાર જીવોને પાચ દિશિનો આહાર જ હોયછે

लोकनिष्कूटस्थाना त्रिचतुर्दिक्क ।

લોકના નિષ્કૂટ ભાગમા રહેલા જીવોને ત્રણ દિશિ તથા ચાર દિશિનો આહાર હોયછે, ૨૯

एकविंशं संज्ञाद्वारमाह ।

હવે એકવીશમુ સંજ્ઞાદ્વાર કહેછે

अथ सज्ञात्रिकं नणिष्यामि ।

હવે હુ ત્રણ સંજ્ઞા કહીશ

मूल

चउविहसुरतिरियेसुं, निरएसु अदीह काल-
गी सन्ना ।
विगले हेउवएसा, सन्ना रहिया थिरा सव्वे
॥ ३० ॥

ભાવાર્થ

ચાર પ્રકારના દેવતા એટલે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે, તિર્યંચના એક દંડકને વિષે અને નારકીના એક દંડકને વિષે—એ પંનર દંડકમા દીર્ઘકાલિકી[1] સંજ્ઞા હોયછે

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે એક હેતૂપદેશિકી[2] સંજ્ઞા હોયછે અને પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે એકે સંજ્ઞા હોતી નથી ૩૦

अवचूर्णि

चतुर्विधसुरतिर्यक्षु निरयेषुच दीर्घकालिकी संज्ञा ।

ચાર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દંડકને વિષે, તિર્યંચના એક દંડકને વિષે અને નારકીના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિકી

૧ અમુક કામ કર્યું અમુક કામ કરૂંછું અને અમુક કામ કરીશ—એમ અતીત અનાગત અને વર્તમાન—એ ત્રણેકાળનું જ્ઞાન તે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા કહેવાયછે

૨ વર્તમાનકાળને વિષે ઇષ્ટ વસ્તુમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુથી નિવૃત્તિ કરવામાં જે વિષય જ્ઞાન હોય તે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવાય છે આ સંજ્ઞાવાળાને કાંઇક મોટું જ્ઞાન હોયછે

सज्ञा होयछे

दीर्घोऽतीतानागतवर्त्तमानाविषयः कालो ज्ञेयो यस्या इति व्युत्पत्तेः ।

, दीर्घ એટલે ભુત ભવિષ્ય અને વર્તમાન વિષયી કાળ જેમાં જાણવાનો છે, તે દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા કહેવાયછે એવી તેની વ્યુત્પત્તિ થાયછે

विकले हेतूपदेशिकी संज्ञा ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે હેતૂપદેશિકી સજ્ઞા હોયછે

किंचिन्मनोज्ञानसहिता वर्त्तमानाविषया सञ्ज्ञेत्यर्थः ।

કાઇક મનો જ્ઞાને સહિત એવી વર્તમાનકાળ વિષયી સજ્ઞા ને હેતૂપદેશિકી સજ્ઞા કહેવાય એવો તેનો અર્થ છે

विशिष्टैतत्संज्ञात्रयरहिताः सर्वे स्थिरा ज्ञेया. ।

બધા સ્થાવર એટલે પાચ સ્થાવરના પાચ દંડકના જીવો વિશિષ્ટ એવી ત્રણ સજ્ઞાથી રહિત છે, એમ સમજવું ३०

मूल

मणु आण दीहकालिय, दिठ्ठीवाओवएसि-
आ केवि ।
पज्ज पण तिरि मणुअच्चिय, चउविह देवेसु
गच्छंति ॥ ३१ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના એક દડકને વિષે દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા હોયછે અને કેટલા એક (ચૌદ પૂર્વ ધારી વિગેરે) ને દ્રષ્ટિના ઉપદેશિક નામની સજ્ઞા પણ હોયછે ।

પર્યાપ્તા પચેદ્રિય અને પર્યાપ્તા મનુષ્યના બે દડકના જીવો ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દડકને વિષે નિશ્ચે કરીને જાયછે ૩૧

अवचूर्णि

मनुजाना दीर्घकालिकी सज्ञा ।

મનુષ્યાના એક દડકને વિષે દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા હોયછે

दृष्टिवादोपदेशिकी क्षायोपशमिकादिसम्यक्त सहिता केपि ।

કેટલાએક ક્ષાયોપસમિક વિગેરે સમ્યક્તે સહિત હોનાથી, તેમને દષ્ટિવાદોપદેશિકી સજ્ઞા હોયછે

पचेन्द्रियतिर्यचोऽप्येतत्सज्ञायुक्ता नवति ।

પચેદ્રિય તિર્યંચના જીવોને પણ એ સજ્ઞા હોયછે

केचित् परमल्पत्वान्न विवक्षिता ।

કેટલાએક તો ઘણાજ અલ્પ જીવ હોનાથી તેઓ અહીં કહેવાને ઇચ્છેલા નથી

द्वाविंशगतिद्वार त्रयोविंशमागतिद्वारचाह ।

હવે બાવીશમુ ગતિદ્વાર અને ત્રેવીશમુ આગતિદ્વાર કહેછે

पर्याप्ता पचेन्द्रियाश्च तिर्यचो मनुजाश्च चतुर्विधदेवेषु गच्छति ।

પર્યાપ્તા પચેદ્રિય તિર્યંચ અને પર્યાપ્તા મનુષ્ય—એ બે દંડકના જીવો ભવનપતિ વિગેરે ચાર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દંડકને વિષે જાય છે

न शेषजीवा ।

બાકીના જે જીવો રહ્યા, તે દેવતાના તેર દંડકને વિષે જતા નથી એ દેવતાના તેર દંડકને વિષે આગતિદ્વાર કહ્યુ ૩૧

इति देवाना मागति द्वारम् ।

अथ देवाना गति द्वारमाह ।

હવે દેવતાઓના દંડકને વિષે ગતિદ્વાર કહે છે

मूल

सखाउ पज्ज पणिंदि, तिरि नरेसु तहेव प-
ज्जत्ते ।
भूदग पत्तेयवणे, एएसु च्चिय सुरागमण ॥
३२ ॥

भावार्थ

સખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા એવા પચેદ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય—એ પાચ દંડકના જીવોના વિષે નિશ્ચે દેવતાનુ ગમન થાયછે એટલે તેર દંડકના દેવતાઓ ચ્યવીને એ પાચ દંડકમા હે ઉપજે છે, ૩૨

अवचूर्णि

सख्यातायु पर्याप्तपचेंद्रियतिर्यग्नरेषु ।

સખ્યાતા આયુષ્યવાળા પર્યપ્તા પચેદ્રિય એવા તિર્યંચ અને મનુષ્યોને વિષે

तथैव । તેમજ

पर्याप्ताम्नूदकप्रत्येकवने ।

પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવોને વિષે,

एतेष्वेव सुराणामागमनमुत्पादो न्नवति ।

એટલે એ પાચ દડકમા દેવતાઓનુ આગમન એટલે ઊત્પત્તિ થાયછે

इति सुरेषु गत्यागती ।

એવી રીતે દેવતાના તેર દડકમા ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર સમજવા ૩૨

नारकाणा गत्यागती आह ।

હવે નારકીના જીવોના ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર કહેછે

मूल.

पज्जत्त सखगभ्भय, तिरियनरा निरयसत्तगे जति ॥
निरउवट्टा एएसु उववज्जाति न सेसेसु ॥ ३३ ॥

ભાવાર્થ

સખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ અને પર્યાપ્તા એવા

તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ બે દડકના જીવ સાતે નારકીના દડકને વિષે જાયછે અને તે નારકીમાથી નીકળેલા એવા તે નારકીના જીવ, સખ્યાતા આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા એવા મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દડકને વિષે ઉપજે છે, બાકીના દડકને વિષે તે ઉપજતા નથી ૩૩

अवचूर्णि

पर्याप्तसंख्यातायुषो गर्भजतिर्यग्नराः नरकसप्तके यांति ।

પર્યાપ્તા અને સખ્યાતા આયુષ્યવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ બે દડકના જીવ સાત નારકીમા જાયછે

असन्नि खलु पढममिति वचनात् असंज्ञिनोऽपि प्रथमा पृथिवी यावद्याति ।

" અસજ્ઞી જીવ નિશ્ચેથી પહેલી નારકી સુધી જાય " એવું શાસ્ત્રનુ વચનછે, તેથી અસજ્ઞી જીવ પણ પેહેલી નારકી સુધી જાયછે

परं तेषामिह नाधिकृतत्वात् ।

પરતુ તે જીવોનો અહી અધિકાર નથી (તેથી અહિ કહેલુ નથી)

नरकाद्वृत्ताश्च जीवा एतल्लक्षणेषु एतेष्वेव तिर्यङ्नरेषूत्पद्यते न शेषेषु जीवेषु ।

નરકમાથી નીકળેલા જીવ એ કહેલા લક્ષણવાલા એજ તિર્યંચ અને મનુષ્યોમા ઊપજ્ન થાયછે બાકીના જીવોમા ઉત્પન્ન થતા નથી

इति नारक गत्यागत्ती ।

એ રીતે નારકીના જીવોનુ ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર જાણવુ ૩૩

अथ पृथ्व्यप्वनस्पतीना गत्यागती आह ।

હવે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહેછે

मूल

पुढवी आउ वणस्सइ, मज्जे नारयविवज्जि-
याजीवा ।
सव्वे उववज्जति, नियनियकम्माणुमाणेण
॥ ३४ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય–એ ત્રણે દંડકની મધ્યે સાત નારકીના એક દંડકના જીવ શિવાય બાકીના ત્રેવીશ દંડકના સર્વ જીવો પોત પોતાના કર્મના અનુમાનથી ઉત્પન્ન થાયછે–એટલે જે જીવે જેવા કર્મ કર્યા હોય, તે તે સ્થાને ઉપજે છે ૩૪

अवचूर्णि

पृथिव्यप्वनस्पतिकायमध्ये नारकविवर्जिता सर्वे त्रयोविंशतिदंडकस्था जीवा उत्पद्यते ।

પૃથ્વીકાય અપકાય અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દંડ ના જીવોમા નારકી શિવાના સર્વ ત્રેવીશ દંડકમા રહેલા જીવો ઊત્પન્ન થાયછે

निजनिजयथाकृतकारितानुमोदितकर्मणाम-
नुमानेन ।

પોત પેતાના જેમ કરેલા, કરાવેલા અને અનુમોદેલા કર્મોના અનુમાનથી

निजनिज इति वदता सूत्रकृता स्वयं कृतं कर्म भुज्यते न परकृतमित्यावेदितम् ।

સૂત્રકારે મૂળમા " निज निज " એ પદ મુકેલુ છે, તે ઉપરથી એમ જણાવ્યુછે કે, પોતે કરેનુ કર્મ ભોગવાયછે, બીજાએ કરેલુ ભોગવાતુ નથી

कर्मानुमानेनेति सत्कर्मणा शुभस्थाने असत्कर्मणाशुभस्थाने ॥ ३४ ॥

સૂત્રકારે મૂળમા " कर्मानुमानेन " એ પદ મુકેલુ છે, તે ઉપરથી એમ જણાવ્યુ છે કે, સત્કર્મ કરવાથી શુભસ્થાનમા અને નઠારૂ કર્મ કરવાથી અશુભસ્થાનમા ઉત્પન્ન થાયછે, ૩૪

एतेषामेव गतिद्वारमाह ।

એ ઉપર કહેલા ત્રણ દડકનુ ગતિદ્વાર કહેછે

मूल

पढवाइ दस पएसु, पढवी आऊ वणस्सई जंति ।
वढवाइ दस पण हिय, तेऊ वाऊसु उववाओ ॥ ३५ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ પદ એટલે પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેદ્રિય એક મનુષ્ય અને એક તિર્યંચ—એ દશ દડકને વિષે પૃથ્વીકાય,

અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય–એ ત્રણ દંડકના જીવ જાયછે પૃથ્વી વગેરે દશપદના દરેક દંડકમાંથી નીકળેલા જીવો તેઉકાય અને વાયુકાયને વિષે ઉત્પન્ન થાયછે ૩૫

अवचूर्णि

तस्यैव दंडकत्रयस्य जीवानः गतिद्वारमाह ।

તે પૃથ્વી, અપ્ અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દંડકના જીવોનુ ગતિદ્વાર કહેછે

पृथिव्यादिदशपदेषु अनुक्रमास्थितिषु पृथिव्यप् वनस्पतिजीवा यांति ।

પૃથ્વી બગેરે દશપદ કે જે અનુક્રમે રહેલાછે, તેઓમા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના જીવો જાયછે

न नारकसुरेष्वित्यर्थ. ।

નારકી તથા દેવતાના દંડકને વિષે તેઓ જતા નથી

इति पृथ्व्यपवनस्पतीना गत्यागती ।

એપ્રમાણે પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય દંડકના જીવોનુ ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહ્યુ

तेजोवाय्वोरागतिद्वारमाह ।

હવે તે ઊકાય અને વાયુકાય જીવોનુ આગતિદ્વાર કહે છે

तेजोवाय्वोर्विषये पृथिव्यादिदशपदेभ्यएव उत्पद्यन्ते जीवा ॥ ३५ ॥

તેઊકાય અને વાયુકાયને વિષે પૃથ્વીકાય વગેરે દશપદથીજ જીવ ઉત્પન્ન થાયછે

अथ तेजोवायोर्गतिमाह ।

હવે તેઊકાય અને વાયુકાય જીવોનુ ગતિદ્વાર કહેછે

मूल.

तेऊ वाऊ गमण, पुढवी पमुहम्मि होइ पय नवगे ।
पुढवाइ ठाण दसगा, विगलाइ तियं तिहि जंति ॥ ३६ ॥

ભાવાર્થ

તેઊકાય અને વાયુકાય–એ બે દંડકના જીવોનુ આગમન પૃથ્વીકાય વગેરે પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેદ્રિય, અને એક તિર્યંચ પચેદ્રિય–એ નવપદના થાયછે પૃથ્વી વગેરે દશ સ્થાન એટલે પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેદ્રિય, એક તિર્યંચ પચેદ્રિ અને એક મનુષ્ય–એ દશ સ્થાનકના જીવ ચ્યવીને વિકલેદ્રિયના ત્રણ દડકને વિષે આવેછે અને ત્રણે વિકલદ્રિયના જીવ મરીને એ ઊપર કહેલા દશ દડકમા જાયછે ૩૬

अवचूर्णि.

तेजोवाय्वोरागमन पृथिवीप्रमुखे पदनवके ऽव-

તેઊકાય અને વાયુકાય જીવોનુ આગમન પૃથ્વી વગેરે નવ પદમા થાયછે

वति इति तेजोवायुगत्यागती ।

એવી રીતે તેઊકાય અને વાયુકાય જીવોનુ ગતિ દ્વાર તથા આગતિ દ્વાર કહ્યુ

विकलेन्द्रिया पृथिव्यादिदश स्थानेभ्य एवोत्पद्यं ते मृत्वाच तत्रैव याति नान्यत्र ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકના જીવો પૃથ્વી વગેરે દશ સ્થાનમાંથીજ ઉત્પન્ન થાયછે અને મરણ પામીને ત્યાંજ જાયછે બીજે જતા નથી

इति विकलगत्यागती ॥ २६ ॥

આ પ્રમાણે વિકલેંદ્રિય જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર છે

अथ गर्भजतिर्यग्मनुष्याना गत्यागती आह ।

હવે ગર્ભજ તિર્યંચ તથા ગર્ભજ મનુષ્ય—એ બે દંડકના જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહેછે

मूल

गमणागमण गब्भय, तिरियाण सयलजीव-
ठाणेसु ।
सव्वत्थ जंति मणुआ, तेउवाउहि नो जंति
॥ ३७ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યંચના દંડકના જીવો બધા જીવના સ્થાનમા એટલે ચોવીશે દંડકમા જાયછે અને તેમાથી આવેછે અને ગર્ભજ મનુષ્યના દંડકના જીવો આવીને ચોવીશે દંડકમા જાયછે અને તેઉકાય અને વાયુકાય શિવાય બીજા બાવીશ દંડકના જીવ

આવીને મનુષ્યમાહે આવેછે ૩૭

अवचूर्णि

गर्ब्नजतिर्यंचो मृत्वा चतुर्विंशतिदंमकेपु याति ।

ગર્ભજ તિર્યંચ જીવ મૃત્યુ પાનીને ચોવીશે દડકમા જાયછે

चतुर्विंशतिदंमकेन्यश्चोत्पद्यते ।

અને ચોવીશે દડકમાથી ઊત્પન્ન થાયછે,

इति गर्ब्नजतिर्यङ् गत्यागती ।

એવી રીતે ગર્ભજ તિર્યંચના જીવોનુ ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર કહ્યુ

मनुजा मनुष्या सर्वत्र याति ।

મનુષ્યો બધા ચોવીશે દડકમા જાછે

सर्वत्रेति वचनवलात चतुर्विंशतिदंमकजीवेषु कालक्षेत्रसहननसन्नावेच सिद्धावपियाति ।

મૂળમા સર્વત્ર એવુ પદ મુકેલુ છે, તેના બળથી ચોવીશ દડકના જીવોમા અને કાળ, ક્ષેત્ર તથા સઘયણનો યોગ થતા તેઓ સિદ્ધિમા પણ જાયછે

आयातश्च मनुजास्तेजोवायुवर्जितेन्यो द्वाविंशतिदंडकेन्य समायाति ।

ત્યાથી ગયનાન આવતા મનુષ્યો તેઉકાય અને વાયુકાય —એ બે દડક સિવાય બાકીના બાવીશ દડકમાથી આવેછે

इति समर्थिते सविस्तर गत्यागति द्वारे ।

એની રીતે ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર વિસ્તારથી કહેવામા આવ્યા

अथ चतुर्विंश वेदद्वारमाह ।

હવે ચોવીશમુ વેદદ્વાર કહેછે

मूल

वेयतियतिरिनरेसु, इत्थी पुरिसो अचउविह सुरेसु ।
थिर विगल नारएसु, नपुसवेओ हवाइएगो ॥ ३८ ॥

ભાવાર્થ

પચેદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ બે દડકને વિશે સ્ત્રીવેદ પુરૂષવેદ અને નપુસકવેદ—એ ત્રણે વેદ લાભે છે ભવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક—એ ચાર પ્રકારના દેવતા ॥ તેર દડકને વિષે નપુસક વેદ સિવાય સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષવેદ—એ બે વેદ લાભે છે પાચ સ્થાવરના પાચ દડક, વિકલેદ્રિયના ત્રણ દડક અને નારકીનો એક દડક—એ તેર દડકને વિષે એક નપુસક વેદજ હોયછે ૩૮

अवचूर्णि

वेदत्रिक तिर्यङ् नरेषु ।

પચેદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યને વિષે સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુસકવેદ— ત્રણે વેદ હોયછે

स्त्रीवेदः पुरुषवेदश्च चतुर्विधसुरेषु ।

ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષવેદ બે વેદજ હોયછે

स्थिरविकलनारकेषु नपुंसकवेद एक एव भवति ।

પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેંદ્રિય અને નારકીના એક દંડકમા એકલો નપુંસકવેદજ હોયછે ૩૮

अथ संक्षिप्तसंग्रहणीगाथाद्वयानुक्तमपि सो-पयोगित्वात्किंचिज्जीवाल्पबहुत्व दर्श्यते ।

હેવે સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણીની બેગાથામા કહ્યુ નથી, તોપણ કાઇક ઉપયોગી હોનાથી જીવોનુ અલ્પ બહુત્વ દ્વાર દર્શાવે છે

मूल,

पज्जमणुबायरग्गी, वेमाणिय भवणनिरय वितरिआ ।
जोइसचउपणतिरिआ, वेइंदिय तेंदियभूआ उ ॥ ३९ ॥
वाउ वणस्सइ चिय, अहिया अहिया कमेण मे हुंति ।
सव्वेवि इमे भावा, जिणा मएणंतसोपत्ता॥४०

ભાવાર્થ

સર્વથી થોડા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યો છે, તેથી બાદર અગ્નિકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વૈમાનિક દેવતા અધિક છે

તેનાથી ભવનપતિના દશ દંડકના જીવ અધિક છે, તેનાથી સાત નારકીના જીવ અધિક છે,તેનાથી વ્યંતર દેવતા અધિક છે, તેનાથી જ્યોતિષ દેવતા અધિક છે, તેનાથી ચૌરીંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પંચેંદ્રિય તિર્યંચના જીવ અધિક છે, તેનાથી બેઇંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી તેરિંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પૃથ્વીકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી અપ્કાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વાયુકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વનસ્પતિકાયના જીવ અધિક છે—એવી રીતે અનુક્રમે એક એકથી અધિક જાણવા ૮૦

अवचूर्णि

पज्जत्तिपद बायरत्तिपदञ्च वदत सूत्रकृतोऽयमाशयो यदह पर्याप्तबादरजीवविषयमेवाल्पबहुत्व वदिष्यामि नो पर्याप्तसूक्ष्मविषयमिति।

" पज्ज बायर " એ બે પદ કહેનાર સૂત્રકારનો એવો આશય છે કે, જે આ અલ્પ બહુત્વ દ્વાર પર્યાપ્તા અને બાદર જીવ સબંધી છે તે હું કહીશ, અપર્યાપ્તા અને સૂક્ષ્મ જીવ સબંધી કહીશ નહી

इह ससारे स्तोक पर्याप्तमनुष्या ।

આ સંસારમાં પર્યાપ્ત મનુષ્યના જીવો સર્વથી થોડા છે

मनुष्येभ्यो बादराग्निजीवा असख्यातगुणा ।

મનુષ્યના જીવોથી બાદર અગ્નિકાયના જીવ અસંખ્ય ગણા છે

एभ्यो वैमानिका असख्यातगुणा ।

તે બાદર અગ્નિકાયના જીવોથી વૈમાનિક દેવતા અસંખ્ય ગણા છે

एभ्यो भवनपतयोऽसख्यातगुणा ।

એ વૈમાનિક દેવતાથી ભવનપતિ દેવતા અસંખ્યાતા ગુણવાળા છે

एभ्यो नारका असंख्यातगुणाः ।
ભવનપતિ દેવતાથી નારકીના જીવ અસખ્યાતા ગુણવાળા છે
एभ्यो व्यतरा असख्यातगुणा ।
નારકીના જીવોથી વ્યતર દેવતા અસખ્યાતા ગુણવાળા છે
एभ्यो ज्योतिष्का. सख्यातगुणा. ।
એ વ્યતર દેવતાઓથી જ્યોતિષી દેવતાઓ સખ્યાતા ગુણવાળાછે
एभ्यश्चतुरिन्द्रिया संख्यातगुणा. ।
જ્યોતિષી દેવતાઓથી ચૌરીંદ્રિય જીવ સખ્યાતા ગુણવાળાછે
एभ्य पचेन्द्रिया स्तिर्यंचो विशेषाधिका ।
એ ચૌરીંદ્રિય જીવોથી પચેન્દ્રિ તિર્યંચના જીવ વિશેષ અધિક છે
एभ्यो द्वीन्द्रिया विशेषाधिका ।
પચેંદ્રિય તિર્યંચના જીવોથી બેંદ્રિય જીવ વિશેષ અધિક છે
एभ्यस्त्रींद्रिया विशेषाधिका ।
બેંદ્રિય જીવથી તેંદ્રિય જીવ વિશેષ અધિક છે
एभ्यः पृथ्वीकाया विशेषाधिका. ।
તેંદ્રિય જીવોથી પૃથ્વીકાય જીવ વિશેષ અધિક છે
ततोऽप्कायां विशेषाधिका ।
પૃથ્વીકાય જીવોથી અપકાય જીવ વિશેષ અધિક છે
अप्कायकेभ्यो वायुकायका असख्यातगुणा ।
અપ્કાય જીવથી વાયુકાય જીવ અસખ્યાતા ગુણવાળા છે
ततो वनस्पतयोऽनतगुणाः ।
તે વાયુકાય જીવથી વનસ્પતિકાય જીવ અનત ગણા છે.

सख्यातगुणेन असख्यातगुणेन अनंतगुणेनच यथासंभवमिमे जीवा क्रमेणाधिका भवति ।

આ જીવો સખ્યાતા ગુણથી, અસખ્યાતા ગુણથી અને અનત ગુણથી જેમ બને તેમ અનુક્રમે અધિક થાયછે

अथ ग्रथकारो जिनान् स्तौति ।

હવે ગ્રથકાર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરે છે

सर्वेऽपि च इमे पूर्वोक्ता भावा तेषु तेषु जीवस्थानकेषु गमनागमनरूपा हेजिना मयः भवे भ्रमता अनतश अनतकृत्व प्राप्ता यथा मया तथा न्यैरपि जीवै ।

હે જિનેશ્વર ભગવત, આ સસારમા અનત વાર ભમતા એવા મે તે તે જીવોના સ્થાનકોમા જવા આવવા રૂપ એવા પૂર્વે કહેલા સર્વ ભાવો (બનાવો) અનત વાર પ્રાપ્ત કરેલા છે જેવી રીતે મે પ્રાપ્ત કરેલા છે, તેવી રીતે બીજા જીવોએ પણ પ્રાપ્ત કરેલા છે

एतेन स्वामिन पुर स्वदुःख निवेदितं ।

આ કહેવાથી ગ્રથકારે પ્રભુની આગળ પોતાનુ દુ ખ નિવેદન કરેલ છે ૪૦

अथ तद्विमोवचनलक्षणा प्रार्थनामाह ।

હવે ગ્રથકાર તે જીવના સ્થાનોમા રહેલા ગમનાગમનરૂપ ભાવમાથી છુટવા માટે પ્રાર્થના કરે છે

मूल

संपइ तुम्ह भत्तस्स, दंडगपयभमणभग्ग-
हिययस्स ।
दंडतियविरहसुलह, लहु मम दितु मुक्खप-
य ॥ ४१ ॥

ભાવાર્થ

હે જિનેશ્વરો, હમણા એ ચોવીશ દંડક રૂપ પદમા ભ્રમણ કરવાથી જેનુ મન ભગ્ન થઈ ગયુ છે એવા આ તમારા ભક્તને મનોદંડ, વચનદંડ અને કાય દંડ— એ ત્રણે દંડના વિરામથી સુલભ એવુ મોક્ષપદ મને સત્વર આપો ૪૧

अवचूर्णि

हे जिना इति पद पूर्वस्थितमिहापि गृह्यते । तेन हे जिना सप्रति इह भवे भवता भक्तस्य त्रिकरणशुद्ध्या भक्तिमत ।

તેથી હે જિનો, સંપ્રતિ એટલે હમણા આ ભવને વિષે તમારા ભક્ત એટલે મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ વડે તમારી ભક્તિ વાળા એવો

दण्डकपदेषु सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तरूपेषु भ्रमणं पुनः पुनर्गत्यागतिरूप तस्माद्भग्नं निवृत्त हृदय मनोयस्य एवविधस्यमम विज्ञप्तिकर्त्तु ।

ભ્રમણ એટલે વારંવાર જવુ આવવુ તેમાંથી જેનુ હૃદય

ભગ્ન થયેલુ છે એવો વિજ્ઞપ્તિ કરનાર જે હુ તેને

दम्त्रिकात् मनोवाक्कायानर्थप्रवृत्तिरुपाद्विर-
ताना सुलभ सुप्राप दम्त्रिकविरतसुलभ ।

મન વચન અને કાયાના અ થના પ્રવર્તનના ત્રણ દડથી વિરામ પામેલા પુરૂષોને સુલભ એટલે સારી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય એવા

मोक्षपद लघु शीघ्र प्रर्वतो ददतु वितरतु ॥४१॥

મોક્ષપદને તમે શીઘ્ર આપો ૪૧

ग्रंथकार स्वनाम कथयति ।

ગ્રથકર્ત્તા પોતાનુ નામ કહેછે

मूल

सिरि जिणहस मुणीसर, रज्जे सिरिधवल-
चंदसीसेण ।
गजसारेण लिहिया, एसा विन्नत्ति अप्पहि-
या ॥ ४२ ॥

ભાવાર્થ

જ્ઞાનાચાર આદિની લક્ષ્મીથી યુક્ત એવા શ્રી જિનહસ નામના આચાર્યના રાજ્યને વિષે શ્રી ધવલચદ્ર નામના ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ગજસાર નામના મુનિએ શ્રી વીર શાસનના નાયકને પોતાના આત્માના હિતને અર્થે આ વિજ્ઞપ્તિ રચેલી છે ૪૨

अवचूर्णि

श्रीजिनहंससूरिनामानो ये श्रीजिनसमुद्रसूरि पट्टप्रतिष्ठिता. मुनीश्वरा खरतरगच्छाधिपतय ।

શ્રી જિન સમુદ્ર સૂરિના પટ્ટ ઉપર બેઠેલા શ્રી જિનહંસ સૂરિ નામના ખરતર ગચ્છના અધિપતિ જે આચાર્ય

तेषा राज्य गच्छाधिपत्यलक्षण तस्मिन् ।

તેઓનુ રાજ્ય ગચ્છનુ અધિપતિપણુ તેને વિષે

विजयसिद्धान्तिकशिरोमणीना श्रीधवलचन्द्रगणीना शिष्येण सविग्नपण्डिताभयोदयगणि लालितपालितेन गजसारगणिना नाम्ना साधुना ।

વિજય સિદ્ધાંતીઓમા શિરોમણિ રૂપ શ્રીધવલચંદ્ર ગણીના શિષ્ય અને સવેગી પંડિત અભયોદયગણીએ લાલનપાલન કરેલા ગજસાર ગણિ નામના સાધુએ

एषा विचारषट्त्रिंशिकारूपा श्रीतीर्थंकृता विज्ञप्तिर्लिखितेतिपदेनौद्धत्यं परिहृतं ।

આ વિચાર ષટ્ત્રિંશિકા રૂપ શ્રી તીર્થંકરને વિજ્ઞપ્તિ લખેલી છે લખેલી છે એ પદવી ગ્રંથકારે પોતાનુ ઉદ્ધતપણુ છોડી દીધુ છે

यद्वा पूर्वं यत्रपत्रतया लिखिता तत. सुगमतायै सूत्रतया गुम्फिता इत्यर्थ ।

યદ્વા પૂર્વ (પહેલા) યત્રપત્ર રૂપે લખેલી અને તેપછી સુગમતાને માટે સૂત્ર રૂપે ગુંથેલી છે એવો અર્થ પણ થાય

क्रिनूता ।

તે વિચાર પડુનિશિકા કેવી છે ?

आत्महिता अनेन नवति हि धर्म. श्रोतु. सर्वस्यैकाततो हितश्रवणात् ।

આત્માને હિતકારી છે એટલે એનથી એકાતે હિતનુ શ્રવણ કરવાથી સર્વ શ્રોતાને ધર્મ થાયછે

ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्या वक्तुस्त्वेकाततो नवन्तीति सूक्त स्थापितम् ।

અનુગ્રહ બુદ્ધિવડે વક્તા—કહેનારને એકાતે ધર્મ થાયછે એ પ્રમાણે સારી રીત કહેલુ સ્થાપિત કરેલુ છે ૮૨

मूल

निधिमुनिशरेंदुसवल्लिपीकृता पत्तनेऽवचूर्णिरियम् ।

सशोध्या धीमद्भिर्मत्वेद वालचापल्यम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ

સવત ૧૫૭૯ ના વર્ષમા પાટણ નગરને વિષે આ અવચુર્ણી લખેલી છે તેને બાલકની ચપલાયમાની બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોએ શોધી લવી ૧

इति दन्डकप्रकरणस्यावचूर्णि. समाप्ता ।

अशुद्द	शुद्द	पृष्ट	पंक्ति.
प्रणीधाय	प्रणिधाय	१	६
कूवे	कुर्वे	१	७
मन्नासं गाण	सन्ना सगाण	५	१३
वक्रिय	वैक्रिय	६	२०
—ज्ञात्रिवा	—दात्त्रिधा	६	२३
અર્દ્ધ	અર્દ્ધ	७	१०
દર્ગા	દર્શા	७	१३
સમુદ્ઘાત	સમુદ્ઘાત	८	२०—२३
ज्त्यसा मृषा	असत्य मृषा	१०	१८
સત્ય	મષ્યા	१२	१२
दिग्म्य	दिग्ज्य	१३	१
સંજ્ઞા	સજ્ઞા	१३	६
હેતુનાદોપદેગિની	હેતુવાદોપદેશિકી	१३	१६
अवतारयीत	अवतारयति	१४	११
वेअव्रिय	वेव्रविय	२०	१२
વક્રિય	વૈક્રિય	२०	१६
—ऽतर्मुहुर्त्ता	—ऽतर्मुहुर्ता	२०	१८
अत्त	अत	२१	६
આત	આત	२१	१५